

^HBIYOGÜVENLİK KANUNU ÇERÇEVESİNDE HUKUKİ SORUMLULUK

*Yrd. Doç. Dr. Damla GÜRPINAR**

GİRİŞ

18 Mart 2010 tarihinde kabul edilip 26 Mart 2010 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan ve yayımından altı ay sonra, 26 Eylül 2010'da, yürürlüğe girmiş olan Biyogüvenlik Kanunu (BiyogK), genetik yapısı değiştirilmiş organizmalarla (GDO) ilgili hukuki düzenlemeler getirmiştir. Bu Kanuna dayanılarak hazırlanan Genetik Yapısı Değiştirilmiş Organizmalar ve Ürünlerine Dair Yönetmelik de (GDO Yönetmeliği) 13 Ağustos 2010 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmış ve dayanağı olan Kanun ile aynı tarihte yürürlüğe girmiştir. Kanunun temelinde, Birleşmiş Milletler bünyesinde imzalanmış olup 31 Mayıs 1963'te 244/3 sayılı Kanun ile onaylanması uygun bulunan "Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesinin Kartagena Protokolü"¹ yer almaktadır. Söz konusu Protokol, Bakanlar Kurulunun 10 Temmuz 2003 Tarih ve 2003/5937 sayılı kararıyla onaylanmış ve 11 Ağustos 2003 Tarih ve

^H Hakem incelemesinden geçmiştir.

* Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Hukuk Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

¹ Protokolün amacı 1. maddesinde şöyle ifade edilmiştir: "*Çevre ve Kalkınma Hakkındaki Rio Deklerasyonunun 15 numaralı prensibinde yer alan ön tedbirci yaklaşıma uygun olarak, bu Protokolün amacı insan sağlığı üzerindeki riskler göz önünde bulundurularak ve özellikle sınır ötesi hareketler üzerinde odaklanarak, biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımı üzerinde olumsuz etkilere sahip olabilecek ve modern biyoteknoloji kullanılarak elde edilmiş olan değiştirilmiş canlı organizmaların güvenli nakli, muamelesi ve kullanımı alanında yeterli bir koruma düzeyinin sağlanmasına katkıda bulunmaktır*".

25196 Sayılı Resmî Gazetede yayımlanmıştır². Kanunun hazırlanmasında, ayrıca Avrupa Birliğinin ilgili düzenlemelerinin de³, Avrupa Birliği ile uyum süreci çerçevesinde, göz önünde bulundurulduğu söylenebilir.

Kartagena Protokolünü kabul etmiş olan ülkeler, gen teknolojisiyle genetiği değiştirilmiş organizmaların sebep olabileceği sorunları engellemek, engellenememiş olan sorunları çözmek ve doğabilecek zararlardan hukuki ve cezai olarak sorumlu tutulacak kişileri ve sorumluluğun koşullarını ve kapsamını ortaya koymak üzere iç hukuklarında gerekli düzenlemeleri yapmaya başlamışlardır. İşte Biyogüvenlik Kanunumuz da bu çerçevede hazırlanmıştır. Zaten, “biyogüvenlik” de, “modern biyoteknolojinin insan sağlığı ve çevreye zarar vermeden uygulanmasını sağlamak için alınması gereken politik ve işlevsel önlemlerin tümü” olarak tanımlanmaktadır⁴.

Bu çalışmada, Biyogüvenlik Kanunumuzun hukuki sorumluluk alanında getirdiği hükümlerin, İsviçre, Almanya ve Avusturya’da aynı amaçlarla çıkartılmış olan kanunlardaki düzenlemelerle de karşılaştırılarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmamız iki ana kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda öncelikle genetiği değiştirilmiş organizmalar kavram olarak tanıtılmaya çalışılmış, sonra bunlara ilişkin toplumda oluşan karşıt görüşlere değinilmiştir. Türk kanun koyucusunun bu konudaki tavrı da bu kısımda ortaya konulduktan sonra, Biyogüvenlik Kanunu çerçevesinde GDO kaynaklı zararın doğmasını önlemek amacıyla getirilen hükümler ele alınmıştır. Çalışmamızın ikinci kısmında ise, genetiği değiştirilmiş organizmaların üretim ve kullanımı dolayısıyla ve gerek öngörülen önlemlerin alınmaması gerekse önlemlerin alınmasına rağmen ortaya bir zararın çıkması halinde, sorumluların tespiti ve sorumluluklarının şartlarını ve kapsamını ortaya koymak hedeflenmiştir.

² Protokol, 11 Eylül 2003 tarihinde yürürlüğe girmiş olmakla birlikte ABD, Kanada, Avustralya, Arjantin gibi büyük ölçüde tarım ihracatı yapan ülkeler tarafından imzalanmamıştır (bkz. <http://www.transgen.de/recht/gesetze/241.doku.html>, 26.06.2012; Çetiner, Selim, “Biyogüvenlik nedir, ne değildir?”, TarlaSera, Şubat 2011, s. 90).

³ 1946/2003 numaralı Tüzükle Kartagena Protokolünü üyeleri için hukuken bağlayıcı hale getiren Avrupa Birliği bakımından bkz. özellikle 2001/18 numaralı Direktif ile 1829/2003 ve 1830/2003 numaralı Tüzükler.

⁴ Çetiner, s. 88.

I. GENETİĞİ DEĞİŞTİRİLMİŞ ORGANİZMALAR

A. GENETİĞİ DEĞİŞTİRİLMİŞ ORGANİZMA KAVRAMI

Biyogüvenlik Kanunumuz, genetik yapısı değiştirilmiş organizmayı, modern biyoteknolojik yöntemler kullanılmak suretiyle gen aktarılarak elde edilmiş, insan dışındaki canlı organizma olarak tanımlamaktadır (BiyoGK. m. 2.i).

Genetiği değiştirilmiş organizmalar, üç grupta ele alınmaktadır: Genetiği değiştirilmiş mikroorganizmalar, genetiği değiştirilmiş bitkiler (yeşil gen teknolojisi), genetiği değiştirilmiş hayvanlar⁵.

Biyoteknolojik yöntemler kullanılarak genetiği değiştirilmiş organizmalara başvurulması çeşitli amaçlarla olabilmektedir. Örneğin, kırmızı gen teknolojisi olarak nitelendirilen tıp alanında, kalıtsal hastalıkların teşhisi, bazı hastalıkların nedenlerinin araştırılması, aşuların veya yeni ilaçların üretimi genetiği değiştirilmiş organizmalarla olabilmektedir. Yeşil gen teknolojisi olarak nitelendirilen tarım alanında, besinlerin dayanıklılığının artırılması veya içeriklerindeki maddelerin modifiye edilmesi mümkün olduğu gibi, yetismekte olan gıda ürünlerinin hastalıklara ve zararlı böceklerle karşı dirençlerinin artırılması yoluyla hem daha ekonomik hem de daha az kimyasalın kullanıldığı bir tarımın yürütülmesi de söz konusu olabilmektedir. Gri gen teknolojisi denilen çevre alanında da zeminleri temizlemek için özel olarak üretilen mikropların devreye sokulması, atık suların genetiği değiştirilmiş bakteriler yardımıyla arındırılması mümkündür⁶.

Bugün ilaç üretimi bakımından genetiği değiştirilmiş organizmalardan yararlanılabilmektedir. Gıda ürünlerinin de pek çoğunun içeriğinde bulunan soya lesitini genetiği değiştirilmiş soya bitkisinden de elde edilebilmekte; genetiği değiştirilmiş domatesten elde edilen salça, ketçap ve domates püreleri özellikle Amerikan pazarında 1994 yılından beri yerini almaktadır.

⁵ **Brandt, Christina/Gröne, Anne/Schölermann, Sönke**, “Genmanipulation von Nahrungsmitteln”, <http://www.igswedel.de/Comenius/Arbeit1/gendeutsch.htm>, 23.08.2010, s. 2.

⁶ **Oefeli, René**, “Umgang mit Emerging Risks aus der Sicht des Haftpflichtversicherers”, HAVE-Haftung und Versicherung, Verein Haftung und Versicherung, Schulthess Juristische Medien AG, s. 372.

Genetiği değiştirilmiş mısırın ise Avrupa Birliği ülkelerinde dahi üretimine izin verilmiş durumdadır⁷. Biyogüvenlik Kurulu da genetiği değiştirilmiş bazı mısır çeşitlerinin yem üretiminde kullanılmasına izin vermiş bulunmaktadır⁸.

Biyogüvenlik Kanunumuzla, GDO ve ürünleri ile faaliyete sıkı kontrol altında izin verilmekle birlikte, genetiği değiştirilmiş bitki ve hayvan üretimi yasaklanmıştır. Ayrıca GDO ve ürünlerinin bebek mamaları ve bebek formülleri, devam mamaları ve devam formülleri ile bebek ve küçük çocuk ek besinlerinde kullanılması da yasaktır (BiyogK. m.5.c ve d).

B. GENETİĞİ DEĞİŞTİRİLMİŞ ORGANİZMALARLA FAALİYETE İLİŞKİN KARŞIT GÖRÜŞLER

Genetiği değiştirilmiş organizmanın canlı olması ve bu yüzden de zaman içinde kendisini geliştirebilmesi, çoğalabilmesi, diğer organizmalara geçebilmesi ve uzun yıllar boyunca fark edilmeksizin kalabilmesi endişe verici bulunmaktadır ve böyle bir oluşumun da geri dönüşü olamayacağı korkusu, gen teknolojisine karşı olumsuz tavırların doğmasına yol açmıştır. Kırmızı gen teknolojisi söz konusu olduğunda toplumlarda yaygın bir benimseme söz konusu olmakla birlikte, yeşil gen teknolojisi için aynı şey pek söylenemez⁹. Bugün, genetiği değiştirilmiş organizmalardan yararlanılarak yapılan tarımın ve elde edilen ürünlerin lehinde de aleyhinde de pek çok görüş ileri sürülmektedir.

GDO karşıtları, genetiği değiştirilmiş organizmaların kontrolsüzce elde edilmelerinin ekosisteme zarar verebileceğine, GDO ile ilgili faaliyetler için ne kadar sıkı bir kontrol sistemi getirilse bile kontrolden kaçmayı başaran herhangi bir faaliyetin insan, hayvan ve bitki sağlığı ve biyolojik çeşitlilik üzerinde çok ciddi sakıncalar doğurabileceğine dikkat çekmektedirler. GDO karşıtları, baş döndürücü bir hızla gelişen bu teknolojiye bağlı olarak üretilen her yeni GDO ve bunun kullanıldığı ürünün uzun vadede ne gibi zararlar doğurabileceğinin önceden kestirilmesinin mümkün olmadığına da işaret

⁷ Brandt/Gröne/Schölermann, s. 4.

⁸ Bkz. örn. Biyogüvenlik Kurulunun 24.12.2011Tarih ve 28152 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 4 numaralı Kararı

⁹ Oefeli, s. 372-373.

etmektedirler. Nitekim Biyogüvenlik Kanunumuzun 7. maddesinde de GDO ile ilgili faaliyete izin veren kararın, söz konusu GDO ve ürünleriyle ilgili olarak herhangi bir riskin ortaya çıkabileceği yönünde yeni bilimsel bilgilerin ortaya çıkması durumunda, iptal edilebileceğine ve kararı iptal edilen GDO ve ürünlerinin toplatılacağına ilişkin bir hüküm içermektedir. O halde GDO karşıtlarının bu endişesinin hiç de yersiz olmadığı söylenebilir.

GDO taraftarları ise, yeryüzünden açlık sorununu kaldırmanın ancak genetiği değiştirilmiş organizmalar yoluyla olacağını, çok kısa sürede ve bol miktarda üretimin sağlanmasında herkesin menfaati bulunduğunu ileri sürmektedirler. Üstelik genetiği değiştirilmiş organizmalar, içeriğindeki herhangi bir madde nedeniyle belli besinlere karşı alerjik reaksiyon gösteren kişilerin de bundan böyle söz konusu besini tüketebilmeleri olanağını sağlayabilmektedir. Diğer yandan, genetiği değiştirilmiş organizmalar yoluyla üretilen gıdalar daha besleyici, daha dayanıklı ve daha albenili olabilmektedirler¹⁰.

C. TÜRK KANUN KOYUCUSUNUN GENETİĞİ DEĞİŞTİRİLMİŞ ORGANİZMALARLA FAALİYETE İLİŞKİN TAVRI

Genetiği değiştirilmiş organizmalarla ilgili faaliyetin yanında mı karşısında mı bulunmak gerektiği konusunda görüş belirtmek uzmanlık alanımızın dışında olduğu gibi, yasa koyucunun Biyogüvenlik Kanununu kabul etmiş olması, ülkemiz açısından bu tartışmayı anlamsız da kılmaktadır. Genetiği değiştirilmiş organizmalar, beğensek de beğenmesek de meşru bir biçimde yaşantımıza girmiştir. Bundan böyle, Biyogüvenlik Kanununun çizdiği esaslar doğrultusunda hareket edilerek, genetiği değiştirilmiş organizmalarla faaliyetin zararlı olabilecek sonuçlarından kaçınmaya çalışılacak, ama bilim ve teknolojinin ulaştığı üst düzeyin nimetlerinden de yararlanılacaktır. Zaten, Biyogüvenlik Kanununun amacı; bilimsel ve teknolojik gelişmeler çerçevesinde, modern biyoteknoloji kullanılarak elde edilen genetik yapısı değiştirilmiş organizmalar ve ürünlerinden kaynaklanabilecek riskleri engellemek, insan, hayvan ve bitki sağlığı ile çevrenin ve biyolojik çeşitliliğin korunması, sürdürülebilirliğinin sağlanması amacıyla biyogü-

¹⁰ GDO kullanımının yanında ve karşısında olan görüşler için bkz. **Brandt/Gröne/Schölermann**, s. 4-5.

venlik sisteminin kurulması ve uygulanması, bu faaliyetlerin denetlenmesi, düzenlenmesi ve izlenmesi ile ilgili usul ve esasları belirlemektir (BiyogK. m. 1/I).

Biyoteknoloji alanında güvenliği sağlamak için kanun koyucumuz, İsviçre, Alman ve Avusturya örneklerinde de olduğu gibi, bu teknolojiye dayanan faaliyetleri tümüyle yasaklama yoluna gitmemiştir. Böylece aslında Çevre Kanunu ile de benimsenmiş olan ön tedbirci yaklaşım ilkesi ağırlık kazanmıştır. Kartagena Prtokolünün amaca ilişkin 1. maddesinde de, orada da anılan Çevre ve Kalkınma Hakkındaki Rio Deklerasyonunda da benimsenmiş olan ön tedbirci yaklaşım¹¹, GDO ile ilgili faaliyetler bakımından, bir zararın doğmasını engellemek için tedbirli hareket etmeyi ve mümkün olduğunca adım adım ilerlemeyi gerekli kılmaktadır. Çünkü GDO ile ilgili faaliyetin zararlı olduğu henüz kanıtlanamamış olsa da zararsız olduğu da kesin olarak ortaya çıkmamıştır. Bu ilke, çok yararlı olabilecek yeşil gen teknolojinin yasaklanmasını değil, ama resmi makamlar kanalıyla başlarda daha sıkı denetlenmesini, zaman içinde yeni bilgiler ortaya çıktıkça bu alanda daha çok serbestlik tanınmasını gerektirmektedir¹².

Kanun koyucumuz, Biyogüvenlik Kanununda ön tedbirci yaklaşımı benimsemiş olmakla birlikte, yine de zarar doğması ihtimali bakımından, zarar verenin hukuki, idari ve cezai sorumluluklarını da düzenlenmiş bulunmaktadır (Bkz. BiyoG. K. m. 14-15).

D. ÖN TEDBİRCİ YAKLAŞIM İLKESİNE UYGUN OLARAK BİYOGÜVENLİK KANUNU İLE GETİRİLEN HÜKÜMLER

Kanun koyucu Biyogüvenlik Kanununun “Temel Esaslar” başlıklı ikinci bölümünde, GDO ile ilgili faaliyetlerin yürütülmesini birtakım kurallara bağlayarak, bu faaliyetler için denetimli bir serbestlik getirmiştir. Ancak Kanunun yine bu bölümünde yer alan 5. maddesinde GDO ile ilgili bazı faaliyetler de yasaklanmıştır.

¹¹ Çevre Hukuku bakımından, “önceden önleme ilkesi” adı altında aynı yaklaşım için bkz. **Ertas**, Şeref, Çevre Hukuku ve Hayvan Hakları Hukuku, İzmir 2012, s. 118-119.

¹² **Marti**, Ursula, Das Vorsorgeprinzip im Umweltrecht-Am Beispiel der internationalen, europaischen und schweizerischen Rechtsordnung, 2011, s. 237.

1. Denetimli Bir Serbestlik Sağlayan Hükümler

Biyogüvenlik Kanununun 3. maddesi uyarınca, “*insan, hayvan ve bitki sağlığı ile çevrenin ve biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımı göz önünde bulundurularak GDO veya ürünlerinin ithalatı, ihracatı, deneysel amaçlı serbest bırakılması, piyasaya sürülmesi ile genetiği değiştirilmiş mikroorganizmaların kapalı alanda kullanımına, bilimsel esaslara göre yapılacak risk değerlendirmesine göre karar verilir.*” Kanununun 7. maddesine göre de, “*GDO ve ürünlerinin piyasaya sürülme-sinden sonra, kararda verilen koşullara uyulup uyulmadığı, insan hayvan, bitki sağlığı ile çevre ve biyolojik çeşitlilik üzerinde herhangi bir beklenmeyen etkisinin olup olmadığı Bakanlık tarafından kontrol edilir ve denetlenir.*” Aynı maddenin ikinci fıkrasına göre, “*Kararda belirtilen koşulların ihlâli veya GDO ürünleriyle ilgili olarak herhangi bir riskin ortaya çıka-bileceği yönünde yeni bilimsel bilgilerin ortaya çıkması durumunda, karar Kurul (Biyogüvenlik Kurulu) tarafından iptal edilebilir. Kararı iptal edilen GDO ve ürünleri toplatılır. İnsan, hayvan, bitki sağlığı ile çevre ve biyolojik çeşitliliğe olumsuz etkisi olduğu tespit edilenler derhal imha edilir; herhangi bir olumsuz etki tespit edilmeyenlerin ise mülkiyeti kamuya geçirilir.*”

Biyogüvenlik Kanununun 7. maddesinin dördüncü fıkrasında, herhangi bir ürünün Bakanlık tarafından belirlenen eşik değerin üzerinde GDO ve ürünlerini içermesi halinde etikette, GDO içerdiğinin açıkça belirtilmesi zorunlu kılınmıştır¹³. Burada yasa koyucu, GDO ve ürünlerinin kullanımına izin vermek bakımından bir eşik değer tespit etmemektedir. Sadece belli bir eşik değeri aşan GDO’nun etikette gösterilmesi gerekmektedir. Belli bir eşik değerin altındaki GDO kullanımının çevre ile insan ve hayvan sağlığı açısından tehdit yaratmadığı varsayılmakta olsa gerek ki, bu değerin altında “GDO içerir” etiketi, Biyogüvenlik Kanunu çerçevesinde gerekli görülmemiştir. Ancak kanaatimizce, ne düzeyde olursa olsun, GDO içeriğinin oranıyla birlikte, etikette belirtilmesi tüketicinin serbest karar verebilmesi

¹³ Avrupa Birliğinin 1829/2003 numaralı Tüzüğü’nün 12. maddesinde kabul edilmiş olan %0,9’luk oranı Biyogüvenlik Kurulumuzun 2. toplantısında aldığı Kararda da görüyoruz. Kurul, bu Kararında, eşik değerin % 0,9 olarak Tarım ve Köyişleri Bakanlığı’na önerilmesine karar vermiş bulunuyor. Ancak henüz Tarım ve Köyişleri Bakanlığımızın eşik değeri tespit eden bir kararına rastlayamadık.

açısından çok daha isabetli olacaktır. Gerçi halen toplumda GDO'ya karşı çok büyük ve (belki de hatalı bir önyargı) olduğu için, GDO'lu üretim yapan kişilerin etiketlerinde bundan bahsetmeyi hiç istemeyeceği açıktır. Bu durumda, yasa koyucu tüketicinin karar verme özgürlüğünü, eşik değer altında kalsa da GDO ile üretim yapan kişilerin çıkarlarına feda etmiş olmaktadır. Öte yandan eşik değer, sadece bir etiketleme zorunluluğu içerdiğinden örneğin % 50 oranında GDO içeren bir ürün bile piyasaya sunulabilecektir ve etikette sadece "GDO içermektedir" ibaresi yer alacaktır. Bu durumun ise tüketicinin aydınlatılmasına yeterince hizmet edeceği söylenemez.

Biyogüvenlik Kanununun 7. maddesinin beşinci fıkrasında, zararı önleyici bir yöntem olarak, ilgililere, GDO ve ürünleriyle ilgili olarak yeni bir risk ya da risk şüphesini öğrendiği takdirde durumu derhal Tarım ve Köyişleri Bakanlığına bildirmeleri ve tedbir almaları yükümlülüğü getirilmiştir. İlgililer ayrıca, GDO ve ürünlerinin piyasaya sürülmesi sırasında alıcıları muamele, işleme, taşıma, saklama ve diğer işlemlere ilişkin olarak kararda yer alan güvenlik kuralları ve tedbirleri hakkında bilgilendirmekle de yükümlü tutulmuşlardır (BiyoGK. m. 7/VI). İlgililerin bu yükümlülükleri aykırı davranışları halinde idari para cezası da öngörülmüştür (BiyoGK. m. 15/VI).

2. Yasaklayıcı Düzenleme

Kanun koyucu, Biyogüvenlik Kanunu çerçevesinde ortaya çıkabilecek zararlı sonuçları önleyebilmek için birtakım yasaklar da getirmiştir. Kanun'un 4. maddesinde GDO ve ürünlerine ilişkin olup da yapılması yasaklanmış olan fiiller şu şekilde sıralanmıştır:

1. GDO ve ürünlerinin onay alınmaksızın piyasaya sürülmesi (BiyoGK. m. 5.a).
2. GDO ve ürünlerinin, Kurul kararlarına aykırı olarak kullanılması veya kullandırılması (BiyoG. m. 5.b)
3. Genetiği değiştirilmiş bitki ve hayvanların üretimi (BiyoGK. m. 5.c).
4. GDO ve ürünlerinin Biyogüvenlik Kurulu tarafından piyasaya sürme kapsamında belirlenen amaç ve alan dışında kullanılması (BiyoGK. m. 5.ç).

5. GDO ve ürünlerinin bebek mamaları ve bebek formülleri, devam mamaları ve devam formülleri ile bebek ve küçük çocuk ek besinlerinde kullanılması (BiyogK. m. 5.d).

Yukarıda beş madde halinde sayılan yasaklar incelendiğinde, Biyogüvenlik Kanununun 5. maddesinin (a), (b) ve (ç) bentlerinde yer alan yasakların, aslında, Kanundaki, GDO ile ilgili belirli faaliyetlerin, ilgilinin başvurusu üzerine yapılacak risk değerlendirmesi sonucunda, Biyogüvenlik Kurulunca verilecek karar çerçevesinde yürütülebileceğine ilişkin hükümlerden de çıkarılabileceğini söyleyebiliriz. Bu noktada bizim ilgimizi çeken yasaklar, (c) ve (e) bentlerine ilişkindir. Aşağıda bu konuya biraz daha yakından eğileceğiz.

Biyogüvenlik Kanununun 5. maddesinin c bendine göre genetiği değiştirilmiş hayvan üretimi yasaktır. Oysa bugün tıp alanında yapılabilecek deneylerde kullanılmak üzere genetiği değiştirilmiş farelerin üretilebildiği bilinmektedir. Bu yasak, pratikte, hangi amaçla olursa olsun, ülkemizde, genetiği değiştirilmiş hayvan üretimini yasaklamaktadır, ancak ilginç olan bu tür hayvanların ithalinin yasaklanmış olmamasıdır. Bu durum, bize, ne GDO karşıtlarının ne de GDO yandaşlarının benimseyebileceği bir çelişki olarak görünmektedir. GDO taraftarları, eğer bugün tüm dünyada gen teknolojisi bu kadar gelişmiş ve bu teknoloji özellikle de deney hayvanlarının üretimi için kullanılabiliriyorsa, bizim ülkemizde bu gibi faaliyetler neden yürütülemeyecek sorusunu ortaya atacaktır. Onlara verilecek yanıt, bunun ahlâki açıdan sakıncalı olduğuyorsa, bu durumda GDO karşıtlarının soracağı, genetiği değiştirilmiş hayvanların ithalinin neden yasaklanmış olmadığı sorusu yanıtı kalacaktır. Bu noktada, sorun sadece deney amaçlı üretilebilecek genetiği değiştirilmiş hayvanlarla ilgili de değildir. Bugün birtakım üretme çiftliklerinde, özellikle de hormon kullanımı sayesinde sür'atle ve fakat her nevi lezzetten yoksun bir şekilde üretilen tavuklar ve bunların yumurtaları gıda piyasalarında büyük bir yer tutmaktadır. Bu tavukları veya yumurtalarını tüketen tüketici, bunların ucuzluğundan memnun olsa da kalitesi konusunda aynı memnuniyet içinde değildir. Durum böyleyken genetiği değiştirilerek daha sağlıklı, belki de kimseye alerji yapmayan ve lezzetli tavuk üretimi yapmak mümkün olabiliyorsa, bu neden yasaktır? Söz konusu yasak, tabiata müdahalenin bu boyutu alması hoş görülmediği için getirilmişse, aynı endişe neden yeşil gen teknolojisi alanında da geçerli olmamaktadır? Kaldı ki daha

lezzetli ve ucuz; ama genetiği değiştirilmiş tavuk üretimi yasakken bu gibi tavukların ithali konusunda yasa koyucunun sessiz kalması bir çelişkidir. Burada ya bilinçsiz bir boşluk söz konusudur, ya da yasa koyucu ülkedeki gen teknolojisi alanındaki çalışmaları değil, bu alanda yapılacak ithalatı desteklemeyi tercih etmektedir.

Biyogüvenlik Kanununun 5. maddesinin (ç) bendinde genetiği değiştirilmiş bitki üretiminin de yasak olduğu hükme bağlanmıştır; ama ithalat yine yasaklanmış değildir. Genetiği değiştirilmiş soya fasülyesi, mısır veya domates, biyoteknoloji alanında en çok sözü edilen ürünlerdir. Acaba bunlar genetiği değiştirilmiş bitki kategorisine değil de genetiği değiştirilmiş sebze veya meyve kategorisine mi giriyor, yoksa bunların da mı üretimi ülkemizde yasaklanmıştır? Eğer Biyogüvenlik Kanunu çerçevesinde, bunların da üretimi yasaklandıysa, sadece bunlardan elde edilen veya bunların katkı maddesi olarak kullanıldığı ürünlerde GDO'ya izin verilmiş demektir. Ürünün aslına yasak getirilirken türevlerine yeşil ışık yakılması ilgi çekicidir. Ancak herhalde, bu durum da, tümüyle genetiği değiştirilmiş bir bitki veya meyvenin daha büyük risk içereceği, oysa GDO içeren bir ürünün nispeten daha az riskli olacağı düşüncesiyle açıklanacaktır.

Biyogüvenlik Kanununun 5. maddesinin (e) bendinde getirilmiş bebek mamaları, formülleri ve küçük çocuk ek besinleri ile ilgili yasaklama da düşündürücüdür. Bu yasak getirilirken, toplumda şüpheyle yaklaşılan GDO'lu ürünlerin, hiçbir zararının olmadığı ortaya çıkana dek bebeklerden ve küçük çocuklardan uzak tutulması düşünülmüş olsa gerek. Ancak toplumdaki endişelerin tümüyle dayanaksız olduğunun anlaşılacağı gün gelene kadar yetişkinlerin gıdalarının da korunması gerekmez miydi? Üstelik bir anne bebeğine GDO'lu mama yediremeyecek, ama kendisi GDO'lu gıdalarla beslendikten sonra bebeğini emzirebilecektir. GDO, hayvan yemlerinde de kullanılabilir ve bu yemlerle beslenen hayvanlar kesimden sonra, yine ister yetişkin ister çocuk, toplumun tüm kesimleri tarafından tüketilebilecektir. Ayrıca GDO'lu olarak da üretilen soya lesitini, mısır ve domates çocukların çokça tükettiği çikolata, bisküvi, mısır gevreği, ketçap gibi ürünlerde de yer alabilecektir.

II. HUKUKİ SORUMLULUK

Genetiği değiştirilmiş organizmalarla ilgili faaliyetten doğan sorumluluk, zaman zaman üreticinin sorumluluğu konusuyla kesişebilecektir. Çünkü bugün için tehlikeli bulunmamış olsa bile, genetiği değiştirilmiş bir organizmanın, gıdaların veya yemlerin içeriğinde kullanılmasının, ileride, bilimin ilerlemesi neticesinde, kişilere zarar verdiği ortaya çıkabilir. O zaman hatalı bir ürün ile karşı karşıya kalırız ki, bu durumda üreticinin sorumluluğu da düşünülebilirdi. Hukukumuzda üreticinin sorumluluğunun yasal dayanağı hakkında tartışma bulunmaktadır. Bazı yazarlar, bu bakımdan “4703 Sayılı Ürünlerle İlişkin Teknik Mevzuatın Hazırlanması ve Uygulanmasına Dair Kanun”un esas olduğunu kabul etmektedirler¹⁴. Başka bazı yazarlara göre ise, bu alan “4077 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun”un 4. maddesi ve yine bu Kanunun 31. ve 4. maddelerine dayanılarak çıkarılmış olan “Ayıplı Malın Neden Olduğu Zararlardan Sorumluluk Hakkındaki Yönetmelik” ile düzenlenmiş bulunmaktadır¹⁵. Ancak her iki görüş bakımından da, üreticinin sorumluluğu, GDO kaynaklı zararlar için çoğu zaman bir yanıt sağlayamayacaktır¹⁶. Çünkü GDO ile ilgili bir faaliyete bugün izin verilmesi, zaten bugün için bu faaliyetin zararlı olmadığını düşünülmesinden kaynaklanmaktadır. Burada çoğunlukla bir gelişim zararı söz konusu olabilir. Yani bugün veya ileride ortaya çıkabilecek bir zararlı sonucun, ancak ileride bilim ve tekniğin gelişmesine bağlı olarak, GDO ile faaliyete bağlanması mümkün olabilecektir. Ayıplı Malın Neden Olduğu Zararlardan Sorumluluk Hakkında Yönetmelik hükümleri uygulanacak olursa, üreticinin, ürün gözleme ödevini¹⁷ yerine getirmiş olduğu sürece,

¹⁴ **Zevkliler**, Aydın/**Aydoğdu**, Murat, Tüketicinin Korunması Hukuku, Ankara 2004, s. 89 vd.; **Oğuzman**, M. Kemal/**Öz**, M. Turgut, Borçlar Hukuku Genel Hükümler Cilt 2, İstanbul 2012, s. 227.

¹⁵ **Havutçu**, Ayşe, Türk Hukukunda Örtülü Bir Boşluk: Üreticinin Sorumluluğu, İzmir 2005; **Antalya**, O. Gökhan, Borçlar Hukuku Genel Hükümler Cilt I, İstanbul 2012, s. 605. Gerçi **Antalya**, **Havutçu**’dan farklı olarak, 4703 sayılı Kanun ile de üreticinin hukuki sorumluluğunun kurulduğu görüşündedir, **Antalya**, s. 632.

¹⁶ **Hediger**, Christian, “Gentechnikschaeden: Hilft das Gentechnikgesetz dem Geschaedigten?”, HAVE-Haftung und Versicherung, 2009, s. 235.

¹⁷ Üreticinin ürünü gözleme ödevi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Havutçu**, 143.

gelişim hatalarından¹⁸ doğan zararı ödemekten kurtulması söz konusu olabileceği için, zarar görenin tazminat istemesi olanağı bulunmayacaktır¹⁹(Yön. m. 6/IV). Ürünlere İlişkin Teknik Mevzuatın Hazırlanması ve Uygulanmasına Dair Kanuna göre ise, üretici, ürünün güvenli olmaması halinin ilgili teknik düzenlemeye uygunluktan kaynaklandığını ispatlayarak sorumluluktan kurtulabilecektir (m. 5/IV). İlgili teknik düzenleme de ancak hazırlandığı zamandaki bilimsel verilere uygun olabileceğine göre, bu Kanun çerçevesinde de, GDO'lu üründen kaynaklanan zarar için üreticiyi sorumlu tutmak mümkün olamazdı.

Genetiği değiştirilmiş organizmalar çevresel zararlar da yaratabileceği için Çevre Kanunu çerçevesinde sorumluluk da²⁰ düşünülebilirdi; ama o zaman da, zararın çevresel olmadığı durumlar, sorumluluktan yoksun kalabilirdi. Bu yüzden Biyogüvenlik Kanunumuzda, ön tedbirci yaklaşım ilkesine uygun olarak çeşitli önlemler belirlendikten ve yasaklar getirildikten sonra yine de zarar doğması ihtimali için hukuki sorumluluğun da düzenlenmesi isabetli olmuştur.

Biyogüvenlik Kanunumuzun “Hukuki Sorumluluk, İdari Yaptırımlar ve Ceza Hükümleri” başlıklı dördüncü bölümünde yer alan 14. maddesi, “Sorumluluğa İlişkin Temel İlkeler” başlığını taşımaktadır. Bu maddenin incelenmesi neticesinde, kısmen Borçlar Kanunumuzdaki genel hükümlere paralel düzenlemelerin yer aldığı, kısmense özel nitelik taşıyan sorumluluk hükümlerinin öngörüldüğü söylenebilir.

A. SORUMLULUĞUN DAYANDIĞI ESAS

Biyogüvenlik Kanunu'nun daha amaca ilişkin 1. maddesiyle, genetiği değiştirilmiş organizmaların canlı sağlığı ve çevre için zarar verme potansiyeline sahip olduğu ortaya konulmaktadır. Genetiği değiştirilmiş organizmalar ve ürünlerinin ithalatı, ihracatı, deneysel amaçlı serbest bırakılması,

¹⁸ Üretimleri sırasındaki bilim ve tekniğin verilerine göre hatalı görülmeseler de bilimin gelişmesi neticesinde risk taşıdıkları tespit edilen ürünlerdeki hataya, gelişim hatası denilmektedir, bkz. **Havutçu**, s. 30.

¹⁹ **Havutçu**, s. 146.

²⁰ Çevresel zararlar ve bundan doğan sorumluluk ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Ertaş**, Şeref, Çevre Hukuku ve Hayvan Hakları Hukuku, İzmir 2012.

piyasaya sürülmesi ile genetiği değiştirilmiş organizmaların kapalı alanda kullanımı, ancak bilimsel esaslara göre yapılacak risk değerlendirmesine göre verilecek karara dayanabilir (BiyoGK. m. 3/I). Söz konusu risk değerlendirmesini yapmak üzere Biyogüvenlik Kurulu tarafından yetkilendirilecek Risk Değerlendirme Komiteleri görevlendirilir (BiyoG K. m. 12). Tüm bu düzenlemeler, genetiği değiştirilmiş organizmalardan bahsederken bir tehlike kaynağı ile meşgul olduğumuzu ortaya koymaya yeter.

GDO ve ürünlerinin; insan, hayvan ve bitki sağlığı ile çevre ve biyolojik çeşitliliği tehdit etmesi, üretici ve tüketicinin tercih hakkının ortadan kaldırılması, çevrenin ekolojik dengesinin ve ekosistemin bozulmasına neden olması, GDO ve ürünlerinin çevreye yayılma riskinin olması veya biyolojik çeşitliliğin devamlılığını tehlikeye düşürmesi söz konusu ise, Biyogüvenlik Kurulu GDO ile ilgili faaliyet yürütme konusunda yapılan başvuruları reddedebilecektir (BiyoGK m. 3/V). O halde genetiği değiştirilmiş organizmaların ortaya çıkarma ihtimali bulunan zararlı sonuçlar; insan, hayvan ve bitki sağlığı ile çevre ve biyolojik çeşitliliğin, çevrenin ekolojik dengesinin ve ekosistemin bozulması, GDO ve ürünlerinin çevreye yayılması, biyolojik çeşitliliğin devamlılığının engellemesi ile üretici ve tüketicinin tercih hakkının ortadan kalkmış olması olarak özetlenebilir. Tüm bunlar, Anayasayla güvence altına alınmış olan sağlıklı bir çevrede yaşama hakkımızı, hatta sağlığımızı ve dolayısıyla kişilik hakkımızı, ayrıca malvarlıksal menfaatlerimizin zedelendiği anlamına gelir. Genetiği değiştirilmiş organizmalarla ilgili faaliyet yürüten kişilerin kusuru olsun olmasın, bu gibi zararlı sonuçları doğurma riskini taşıyan bir faaliyet yürüttükleri için doğan zararı gidermeleri gündeme geleceğine göre (BiyoGK. m. 14/I), ortada tehlike esasına dayanan²¹ bir kusursuz sorumluluk²² var demektir. Genetiği değiştirilmiş organizmalarla ilgili olarak yürütülen faaliyetler bakımından Kanunun öngördüğü tüm koşullara uyulduğu takdirde herhangi bir zararlı sonucun doğmayacağı umulabilir. Ancak gerekli tüm izinlerin alınmış olmasına rağmen de bu gibi sonuçlar doğabilecektir. Biyogüvenlik Kanununa göre, ilgililer bu durumda bile doğan zarardan sorumlu tutulmuştur. Gerekli izinlerin alınması, bu izinleri alabilmek için öngörülen tüm koşulların yerine

²¹ Antalya, s. 641.

²² Oğuzman/Öz, s. 231.

getirilmesi, kişilerin yeterince özen gösterdiğini ortaya koysa da, burada gereken özenin gösterildiği ileri sürülerek sorumluluktan kurtulmak da mümkün değildir²³.

Biyogüvenlik Kanununun 14. maddesinin birinci fıkrasının ilk cümlesinde, kimlerin hangi durumlarda oluşan zarardan sorumlu olacağı açıklanmıştır. İkinci cümlede ise bu sorumluluğun, GDO ve ürünlerinin, bunlarla ilgili faaliyet yürütme izni alabilmek için yapılması gereken başvuru ve alınan kararda yer alan koşulları sağlamaması halinde, *zarar doğmamış bile olsa*, söz konusu olacağı ifade edilmiştir. Ortada bir zarar bulunmadan hukuki sorumluluk söz konusu olamayacağına göre, bu noktada kanun koyucunun idari veya cezai sorumluluktan söz etmek istediğini kabul etmemiz gerekecektir. Gerçi idari ve adli cezalara ilişkin hükümlerin 15. maddede düzenlendiği göz önünde bulundurulunca, burada yine idari veya cezai sorumluluktan söz ediliyor olduğunu kabul etmek de pek kolay değildir. Ama özel hukuk alanında sorumluluk kavramının varlığı, zarara bağlı olduğuna göre başka türlü düşünmek isabetli olamaz²⁴. Belki, burada, altıncı fıkra getirilen, sorumluların, çevrenin zarar görmüş veya tahrip olmuş unsurlarının eski haline getirilmesi veya aynı değerdeki unsurların yerine konulması için gerekli masrafi karşılımlarına ilişkin düzenlemeye gönderme yapılmak istendiği de düşünülebilir²⁵. Ancak altıncı fıkra,

²³ Zaten tehlike sorumluluğu hallerinde, olağan sebep sorumluluğu hallerinde olduğu gibi sorumluluktan kurtuluş nedenleri söz konusu olmaz (Eren, Fikret, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, İstanbul 2010, s. 454; Oğuzman/Öz, s. 7; Kılıçoğlu, Ahmet M., Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Ankara 2011, s. 304; Havutçu, s. 96).

²⁴ Hatemi/Gökyayla'nın eserlerinde konuya ilişkin seçtikleri başlık çarpıcıdır: "Sorumluluk Borç İlişkilerinin Olmazsa Olmaz Unsuru: Zarar", Hatemi/Gökyayla, Borçlar Hukuku Genel Bölüm, İstanbul 2011, s. 123.

²⁵ Bu yönde bkz. Oğuzman/Öz, s. 233, Öz, burada "zararsız sorumluluk" ile kast edilenin 6. maddede düzenlenen hüküm olduğu düşüncesindedir. Ancak yazar, bu hükmü 14. maddedeki "zararsız sorumluluk" kavramı ile ilişkilendirirken, sorumluların, çevrenin zarar görmüş veya tahrip olmuş unsurlarının eski haline getirilmesi veya aynı değerdeki unsurların yerine konulması için gerekli masrafi karşılımlarına ilişkin kısmı üzerinde durmamıştır. Ona göre, 14. maddedeki "zararsız sorumluluk", 6. madde çerçevesinde, GDO'ları muameleye tâbi tutanların, muamele nedeniyle, çevrede zararın meydana gelmemesi veya meydana gelen zararın sonuçlarının ağırlaşmaması için risk değerlendiril-

sorumluların çevreyi eski hale getirme masraflarını karşılayacaklarını ortaya konulurken, birinci fıkrada gerekli izinleri almayan veya bu izinlerin gereğini yapmayan kişiler, **zararın yokluğunda bile**, sorumlu tutulmaktadır. Bundan çıkan anlam, izinleri almış olan kişilerin, zararın yokluğunda, sorumlu olmadıklarıdır. Çevresel zarar ise, izin alınmış olsa bile -eski hale getirme masraflarını karşılamak yoluyla- giderilmesi gereken bir zarardır. Bu durumda zaten zararın yokluğundan söz edilemez. O halde, bu hükmün tek açıklaması, izinleri almayanların 15. madde çerçevesinde idari ve cezai sorumluluklarının varlığıdır.

B. SORUMLULAR

Genetiği değiştirilmiş organizmalar ve ürünleri ile ilgili olarak araştırma, geliştirme, işleme, piyasaya sürme, izleme, kullanma, ithalat, ihracat, nakil, taşıma, saklama, paketlenme, etiketlenme, depolama ve benzeri faaliyetlerde bulunanlar, Biyogüvenlik Kanununun 2. maddesinin (I) bendine göre, “ilgililer” olarak tanımlanmışlardır. Bu kişiler, aynı zamanda 14. madde çerçevesinde GDO ve ürünleriyle ilgili faaliyette bulunanlar olarak da nitelendirilebilirler. İşte bu kişiler, Biyogüvenlik Kanunu kapsamında izin almış olsalar dahi, insan, hayvan ve bitki sağlığı ile çevrenin ve biyolojik çeşitliliğin korunması, sürdürülebilirliğinin sağlanmasına karşı oluşan zararlardan sorumludur (BiyogK. m.14/I). Böylece, kanun koyucunun, gerekli izinleri almış olan ilgilileri, sadece şeye ve kişiye gelen zararlar ile çevreye verilen zarardan sorumlu tuttuğunu görüyoruz. Gerekli izinleri almamış olan kişilerin de bu zarardan sorumlu olacakları maddenin sözünden açıkça anlaşılıyor. Hatta bu kişiler 2. fıkra kapsamına giriyorlarsa, yani GDO’ların kapalı alanda kullanımı ve gıda, yem, işleme ve tüketim amacıyla piyasaya sürülmesi, ithalatı ve transit geçişi için izin alma zorunluluğu olduğu halde, bu faaliyetleri izinsiz olarak gerçekleştirmişlerse, sadece şeye ve kişiye gelen zararlar ile çevreye gelen zararlardan değil, her tür zarardan da sorumlu olacaklardır (BiyogK. m. 14/II).

Biyogüvenlik Kanununun 14. maddesinin ikinci fıkrasında, GDO’ları çevreye serbest bırakanlar ve üretenlerin de bu faaliyetler sonucunda

dirmesine göre, belirlenen tedbirlerin masraflarını karşılamakla yükümlü olmaları anlamına gelmektedir.

meydana gelen her tür zarardan sorumlu olduğu ifade edilmiştir. Söz konusu hüküm kafa karıştırıcı niteliktedir. Zira bu kişilerin zaten “GDO ile ilgili faaliyette bulunanlar” kavramı içinde buldukları düşünülebilir. Ancak bu kişilerin, Kanunun 2. maddesinde yer alan “ilgililer” tanımı içinde açıkça yer almadıkları da görülür. Kanun bu kişilerin her tür zarardan sorumluluğunu öngörürken bu faaliyetlerin izinsiz yürütülmesini de aramamıştır. Bundan çıkartılacak sonuç, genetiği değiştirilmiş organizmaların çevreye serbest bırakılması ile üretilmesine hiçbir şekilde izin verilmediği olabilir. Gerçekten de genetiği değiştirilmiş organizmaların deneysel amaçla serbest bırakılması Biyogüvenlik Kanunu ve ilgili yönetmelik hükümleri çerçevesinde mümkündür; ama bunun dışında GDO’ların serbest bırakılmasına izin verilmediği gerek Kanunun bütününe egemen olan düşünceden gerekse 14. maddenin ikinci fıkrasından anlaşılabilir. Ancak genetiği değiştirilmiş organizmaların üretimine izin verilmediğini söylemek, bu kadar kolay değildir. Gerçi yasaklara ilişkin 5. maddede, genetiği değiştirilmiş bitki ve hayvan üretimi yasaklanmıştır; ama genetiği değiştirilmiş organizma üretimine hiçbir şekilde izin verilmediğini düşünmek bize ters gelmektedir. Bu yüzden, ikinci fıkranın ilk kısmından farklı olarak bu faaliyetlerin izinsiz yürütülmesinin vurgulanmış olmadığına dikkat etmek gerekir. O halde, genetiği değiştirilmiş organizmayı, deneysel amaçla da olsa, izinli ya da izinsiz çevreye serbest bırakmak ile genetiği değiştirilmiş organizmayı izinli ya da izinsiz üretmek o kadar büyük bir tehlike potansiyeli olarak görülmüş olmalı ki, bu faaliyetlerin her tür zarardan sorumluluğu gerektireceği kabul edilmiştir²⁶.

²⁶ Öz’e göre, “1. fıkrada izinli faaliyetler için dahi faaliyetlere ve tazmine konu zarara sınır da getirilmeden tazminat hükmü düzenlendikten sonra, bu 2. fıkrada bazı faaliyetler sayılarak ayrıca sorumluluktan söz edilmesi, bazı durumların açıklanması dışında gereksiz bir hüküm olmuştur”, **Oğuzman/Öz**, s. 233. Yazarın birinci fıkrada tazmini gereken zarara sınır getirilmediği yönündeki görüşüne katılmıyoruz, Çünkü iki fıkra arasındaki temel fark aslında, birinci fıkrada sadece şeye, kişiye ve çevreye gelen zararlardan sorumluluğun ve hatta “zararsız” sorumluluğun düzenlenmesi iken ikinci fıkrada her tür zarardan sorumlu olacak kişilerin düzenlenmesidir. Ancak yukarıdaki açıklamalarımızdan da anlaşılacağı üzere, kanaatimizce de, bu iki fıkrada amacı açıklamaya yeterince elverişli bir düzenleme getirildiği söylenemez.

Dördüncü fıkraya göre, “her ne amaçla olursa olsun piyasaya sürülmüş GDO ve ürünlerini karar koşullarına uygun olmayan bir şekilde muameleye tâbi tutmak suretiyle veya başka bir yolla zararın ortaya çıkmasına ya da sonuçlarının ağırlaşmasına sebep olanlarla bunları ticari olarak üretenler, işleyenler, dağıtanlar ve pazarlayanlar bu zararlardan müteselsilen sorumludur.” Kanun koyucunun bu hükümde de, tazmini gereken zararlar ilgili herhangi bir sınırlama getirmediğini görüyoruz. O halde, bu fıkra kapsamında da, ortaya çıkan zarar, şeye veya kişiye gelenler dışında kalan malvarlığı zararı olsa da, tazmin edilebilecektir. Ne var ki, ilgili hüküm, yine de, hangi faaliyetleri kapsadığı bakımından yoruma muhtaçtır. Maddeyi doğru yorumlayabilmek için Kanunun tanımlarla ilgili 2. maddesini tekrar gözden geçirmek gerekir. Söz konusu maddenin (ş) bendine göre, “muamele: insan, hayvan ve bitki sağlığı ile çevre ve biyolojik çeşitliliğin korunması için alınacak tedbirler göz önünde bulundurularak ambalajlama, paketleme, etiketleme, nakil ve depolama gibi GDO üzerinde gerçekleştirilen herhangi bir işlemi” ifade eder. Maddenin (m) bendine göre “işleme: GDO ve ürünlerinin gıda, yem veya diğer amaçlarla kullanılmasını sağlamak için yapılan ve ürünün ilk halini önemli ölçüde değiştiren herhangi bir faaliyeti” ifade eder. Kanununun (l) bendinde tarif edilen “ilgililer: GDO ve ürünleri ile ilgili araştırma, geliştirme, işleme, piyasaya sürme, izleme, kullanma, ithalat, ihracat, nakil, taşıma, saklama, paketleme, etiketleme, depolama ve benzeri faaliyetlerde bulunanları” ifade eder. Bu tanımlara bakılınca, 14. maddenin ilk iki fıkrasında, sorumlulukları zaten hükme bağlanmış olan kişilerden bazılarının sorumluluğundan, neden 4. fıkrada tekrar söz edildiği sorusu akla gelebilir. Burada kanun koyucu, ambalajlama, paketleme, etiketleme, nakil ve depolama gibi işlemlerden kaynaklanan aksaklığın, GDO ve ürünlerini ticari olarak üreten, işleyen, dağıtan ve pazarlayanları sorumluluktan kurtarmayacağını vurgulamıştır. O halde, GDO ve ürününü kurallara uygun olarak üretmiş olan kişi bile, ambalajlama veya depolama sırasında ortaya çıkan zarardan sorumlu tutulabilecektir. Böylece, genetiği değiştirilmiş organizma ve ürünlerini üreten, işleyen, dağıtan ve pazarlayanların sorumluluğu genişlemekte, sadece kendi eylemlerinden değil, ambalajlama, paketleme, etiketleme gibi muamele faaliyetlerinden de müteselsil sorumlulukları söz konusu olmaktadır.

Biyogüvenlik Kanunu bu alandaki sorumluları belirlemiş olmakla birlikte, hiçbir maddesinde, ortaya çıkan zarardan bir ölçüde bile olsa Devlet'in sorumlu tutulabileceğinden söz etmemiştir. Oysa mevzuata uygun hareket eden kişiler bile ortaya çıkan zararlardan sorumlu tutulabilmektedir. Bu kişilerin mevzuata uygun davranmaları demekse Biyogüvenlik Kurulunun kararlarına uymaları anlamına gelmektedir. Bu alanda yürütülecek tüm faaliyetler bakımından Biyogüvenlik Kurulunun çok geniş yetkileri söz konusudur (bkz. BiyoG. m. 11). Eğer Biyogüvenlik Kurulunun verdiği karar hatalıysa ya da bilim ve tekniğin karar zamanında ulaştığı zaman göre hatalı sayılmasa bile ileride zarar ihtimali belirdiğinde geri alınması gereken bir karar vermişse, zarar doğduğunda Devlet'in de sorumluluğunun düşünülmesi isabetli olurdu. Böyle bir durum için Biyogüvenlik Kanunu ile Devlet'in sorumluluğu açısından özel bir düzenleme getirilmiş olmamakla birlikte, İdare Hukuku ilkeleri çerçevesinde Devlet'in de sorumluluğunun gündeme getirilebileceği düşüncesindeyiz.

C. SORUMLULUĞUN ŞARTLARI

Biyogüvenlik Kanunu kapsamındaki hukuki sorumluluğun tehlike esasına dayanan bir sorumluluk olduğunu belirttiğimize göre, sorumluluğun kurucu unsurları üzerinde de durmamız gerekiyor. Tehlike sorumluluğu alanında hukuka aykırılık ve kusur, sorumluluğun kurucu unsurları değildir. Ancak hemen belirtelim ki, sorumluların bir de kusuru varsa, ödenecek tazminatın hesabında ve birden fazla sorumlular arasındaki rücu bakımından söz konusu kusur da ek kusur olarak göz önünde bulundurulacaktır. Bu itibarla, aşağıda, yürütülmesi zarara yol açacak tehlikeli faaliyetleri; gerçekleşmesinden çekinilen tehlikeleri, başka bir ifadeyle zararın görünüm biçimlerini (zarar şartı) ve ortaya çıkacak zararın GDO'lardan kaynaklanması zorunluluğunu (nedensellik bağı) konularını ele alacağız. Ayrıca her ne kadar bir kusursuz sorumluluk hali ile karşı karşıya olsak da sorumlunun varsa kusuru (ek kusur) üzerinde de kısaca duracağız.

1. Yürütülmesi Tehlikeli Olan Faaliyetler

Tehlike sorumluluğu alanında, sorumlunun davranışının hukuka aykırı sayılmasına gerek görülmemektedir. Önemli olan yürütülen tehlikeli faaliyet

için tipik olan tehlikenin ortaya çıkmış olmasıdır²⁷. Bu yüzden, genetiği değiştirilmiş organizmadan doğan sorumluluğun unsurlarını ele alırken hukuka aykırılık unsurundan ziyade yürütülmesi tehlikeli olan faaliyetler üzerinde durmak gerekecektir.

Biyogüvenlik Kanununun 14. maddesine göre, genel olarak GDO ve ürünleri ile ilgili faaliyetlerde bulunmak “tehlikeli faaliyet” olarak nitelendirilebilir. Yürütülen bu tehlikeli faaliyetlerin tümünün hukuka aykırı olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü Biyogüvenlik Kanununun getirdiği kurallara uygun olarak bu faaliyetleri yürütme izni alınmış olabilir. Ancak GDO ile ilgili faaliyetlerin izne bağlı olarak yürütülmesi zorunluluğu, bunların, gerekli izinler alınmış olsa da, tehlikeli oldukları gerçeğini değiştirmez.

Kanun koyucu Biyogüvenlik Kanunu çerçevesindeki tehlikeli faaliyetleri ayrıntılı olarak ifade etmiştir. Biyogüvenlik Kanununun 14. maddesine göre, izin alınmış olsun olmasın, yürütülmesi tehlikeli olup sorumluluk doğurmaya elverişli olan faaliyetleri şöyle sıralayabiliriz:

1. GDO’ların kapalı alanda kullanımı ve gıda, yem, işleme ve tüketim amacıyla piyasaya sürülmesi, ithalatı ve transit geçişi,
2. GDO’ların üretilmesi ve çevreye serbest bırakılması,
3. Her ne amaçla olursa olsun piyasaya sürülmüş GDO ve ürünlerinin karar koşullarına uygun olmayan bir şekilde muameleye tabi tutulması veya başka bir yolla zarara veya sonuçlarının ağırlaşmasına yol açabilecek davranışlarda bulunulması.

2. Ortaya Çıkabilecek Olan Zararlı Sonuçlar

GDO ile ilgili faaliyetlerin yürütülmesinden doğabilecek zararlı sonuçlar, bu alanda faaliyet göstermek isteyenlerin başvuruda bulunmaları sırasında sağlamaları gereken koşullar göz önünde tutularak belirlenebilir. Biyogüvenlik Kanununun 3. maddesinin beşinci fıkrasında sözü edilen tehlikelerden birinin varlığı, bu faaliyetlere izin verilmesine engel olduğuna göre,

²⁷ **Eren**, 457; **Tiftik**, Mustafa, Tehlike Sorumluluğunun Ayrıcı Özellikleri ve Türk Hukukunda Tehlike Sorumluluklarının Genel Kural ile Düzenlenmesi Sorunu, Erzurum 1997, (Tehlike), s. 19 vd., 32; **Havutçu**, s. 96.

söz konusu tehlikelerden herhangi birinin gerçekleşmesi de GDO ile ilgili faaliyetten zarar doğması anlamına gelecektir. Bu maddeye göre, GDO ve ürünleriyle ilgili faaliyetler şu zararlara yol açabilmektedir:

1. İnsan, hayvan ve bitki sağlığının bozulması,
2. Çevrenin ekolojik dengesinin ve ekosistemin bozulması,
3. Biyolojik çeşitliliğin azalması veya devamlılığının ortadan kalkması,
4. Üretici ve tüketicinin tercih hakkının ortadan kalkması.

Tüm bu zarar ihtimallerini üç grupta değerlendirebiliriz. Öncelikle doğrudan insanın sağlığına, yani insanın kişisel değerlerine yönelik bir zarar ortaya çıkabilir. Tarım veya hayvancılıkla uğraşan kişilerin geçim kaynağı sayılan hayvan ve bitki sağlığının bozulması ise kişilerin malvarlığı değerlerine yönelik zararlar olarak değerlendirilebilir. Üretici ve tüketicinin seçim hakkının ortadan kalkması da, bir tür malvarlığı zararı olarak karşımıza çıkacaktır. Çünkü GDO'lu ürünler dışında seçeneği kalmayan tüketici veya başka tür tohumlarla üretim yapma şansını kaybetmiş olan üretici pazarlık gücünü yitirecektir. Bu da onun iktisadi varlığını ve geleceğini sarsıntıya sokacaktır. İlk planda hiçbir kişinin malvarlığı veya kişilik değeri üzerinde olumsuz bir sonuç yaratmasa da ikinci planda her bireyi derinden etkileyecek olan çevresel zararlar ise tamamen ayrı bir kategoriye oluşturacaktır.

Çevresel zararlar söz konusu olduğu zaman, davacının kim olacağı sorusu önem taşıyacaktır. Aynı sorun aslında Çevre Kanunumuzun uygulanması bakımından da söz konusudur. Bu noktada çevresel zararlar her bireyi ilgilendirdiği için bu davayı herkes açabilmelidir²⁸.

Ekosistemin bozulması şeklindeki çevresel zararlar, çoğu zaman hiçbir kişinin doğrudan doğruya kişilik veya malvarlıksal değerlerinin ihlali şeklinde ortaya çıkmayacaktır. Bu durumda, aslında tazmini gereken bir zarar değil, ödenmesi gerekli eski hale getirme masrafları söz konusudur. Biyogüvenlik Kanununun 14. maddesinin 6. fıkrasında esasen bu hususa ayrıca dikkat çekilmiş durumdadır. Buna göre, çevrenin zarar görmüş veya tahrip olmuş unsurlarının eski hale getirilmesi veya aynı değerdeki unsur-

²⁸ Ertaş, s. 172.

ların yerine konulması için gerekli masrafların da sorumlular, yani bu zarara veya tahribata yol açan fiilleri yapanlar tarafından karşılanması gerekir.

İster çevresel ister kişisel zararlar olsun, zararı hesaplarken, burada da koşulları sağlanmışsa gerekli denkleştirme yapılacaktır. Eğer daha ucuz, dayanıklı ve albenili ürünler, hatta artık bize alerji yapmadığı için tüketebildiğimiz ürünler, sağlıklı beslenmemiz için bir ihtiyacımızı karşılamışsa, bir gün bize zarar vermeye başlamış olsa bile, onlardan yararlanmış olduğumuz gerçeğini de göz ardı etmememiz gerekecektir. Ancak olayların çoğunda, eğer ölüm veya yaşamı ciddi anlamda olumsuz etkileyen bir araz bırakacak şekilde ortaya çıkan bir zarar söz konusuysa, bazı gıdaları uzunca bir zaman ucuza temin etmiş olmanın ve uzunca bir süre dengeli beslenmiş olmanın pek de denkleştirmeye değer bir yarar olduğu söylenemeyecektir.

Biyogüvenlik Kanunu bakımından ortaya çıkabilecek zararın çoğu zaman özel bir niteliği vardır. Bu da ilgili faaliyet yürütüldüğü an itibariyle ulaşılmış olan bilim düzeyinin verileri ışığında, ileride bir gün ortaya çıkacaklarının bilinmesinin mümkün olmamasıdır. Bu gibi zararları, “gelişim zararları” olarak nitelendirmek mümkündür²⁹. Bundan kastedilen, zararın zaman içinde gelişmesi (gelişen zarar) değil, belki de GDO’lu faaliyette bulunduğu an ortaya çıkmakla birlikte söz konusu zararın GDO’dan kaynaklandığının ancak bilimin gelişmesi neticesinde yıllar sonra anlaşılabilmesidir. Esasen zararın bu niteliği, bu alanda kusursuz sorumluluk ilkesinin benimsenmesinin de temel sebeplerinden biridir. Çünkü bu tür zararlar, sorumluların kusurundan bahsetmek çoğu zaman mümkün olmayacaktır. Gelişim zararlarının bu özel niteliği aslında, ödenmesi gereken tazminatın bir üst sınıra bağlanmasını da gerektirebilirdi. Ancak Biyogüvenlik Kanununda bu konuda bir üst sınır öngörülmemiştir. Bu konuya aşağıda “Sorumluluğun Kapsamı” konusunda yeniden döneceğiz.

²⁹ Doktrinde, üreticinin sorumluluğu ile ilgili olarak kullanılan “gelişim hatası” (bkz. **Havutçu**, s. 30 ve dn. 28), veya sigortacılık alanında sözü edilen “gelişim riski” (bkz. **Oefeli**, s. 362) kavramlarına paralel olarak, GDO kaynaklı olup da bilimin bugün ulaştığı düzey bakımından hemen veya ileride ortaya çıkabileceğini şimdiden kestiremediğimiz zararlar için, “gelişim zararı” kavramını kullanıyoruz.

3. Zararın GDO'lardan Kaynaklanması Zorunluluğu

a. Nedensellik Bağının Varlığı

Genetiği değiştirilmiş organizmalar ve ürünleri ile ilgili yürütülen faaliyetlerin ve zararın bir arada bulunması Biyogüvenlik Kanununun 14. maddesi kapsamında bir sorumluluğun doğabilmesi için yeterli değildir. Zararın mutlaka GDO'lardan kaynaklanmış olması da gerekir. Örneğin, GDO'lu ürünlerle ilgili faaliyette bulunmak üzere gerekli izinleri almamış veya Yasanın aradığı koşulları tam olarak sağlamamış bir üreticinin, ambalajlamada yaptığı bir hata nedeniyle, ürünleri son kullanma tarihinde belirtilenden çok daha kısa süre önce bozulup tüketenlerin sağlığını olumsuz etkilemiş olsun. Bu durumda doğan zarar GDO kaynaklı olmadığı için, 14. madde kapsamında bir sorumluluk da gündeme gelmeyecektir.

14. maddenin üçüncü fıkrasına göre, zararın GDO'lardan kaynaklandığını, yani zarar ile GDO'ya ilişkin faaliyet arasında nedensellik bağının olduğunu kabul edebilmek için, zararın organizmaların sahip olduğu yeni özelliklerden veya organizmaların yeniden üretiminden veya değiştirilmesinden ya da organizmaların değiştirilmiş materyalinin başka organizmalara geçişinden kaynaklanması gerekir. Örneğin GDO'suz haline karşı bile alerjik tepki gösterebileceğimiz bir ürün, sırf daha lezzetli, daha dayanıklı olması veya daha çabuk olgunlaşması amacıyla GDO içeriyor diye, üreticiyi alerjik tepkimizden dolayı sorumlu tutamayız. Çünkü burada tehlikeli faaliyet yürütülmüş olabilir, kişi sağlığı da olumsuz etkilenmiş olabilir; ama ortaya çıkan zarar ürünün GDO içermesinden değil, GDO içermeseydi bile alerjen nitelik taşımasından kaynaklanmaktadır.

Ayrıca genetiği değiştirilmiş organizmalarla ilgili faaliyet yürüten kişilerden bazılarının zarardan sorumlu tutulabilmesi için, zararın sadece GDO kaynaklı olması da yetmez. Örneğin, hayvan yeminde kullanılması için genetiği değiştirilmiş mısır kullanımına izin verilmiş olsun. Bu mısır belki doğrudan insan tarafından tüketime uygun değil. Bu yüzden izin de bu yönde çıkmamış. Mısıra yem fabrikasına nakletmekle görevlendirilmiş olan nakliye firması, bunu yanlışlıkla insanlar için mısır gevreği üreten bir fabrikaya götürmüş olsun. İşte bu fabrikada bu mısırdan üretilen mısır gevreğini yiyen kişilerde çeşitli sağlık sorunları ortaya çıkacak olursa, ortada GDO ürününün Biyogüvenlik Kurulunun verdiği karara uygun olmayan şekilde bir muame-

leye tâbi tutulmasından kaynaklanan bir zarar var demektir. Kamyonu yanlış fabrikaya götüren nakliye firması zarardan sorumlu olacaktır. Tabii ki, bu mısırı ticari olarak üretmiş, işlemiş dağıtmış ve pazarlamış olan kişiler de onlarla birlikte müteselsil sorumluluk altında bulunacaklardır (BiyogK. m. 14/IV). Ama, söz konusu mısırin nakliyesi gerçekten hayvan yemi üreten fabrikaya yapılmışsa ve fakat Biyogüvenlik Kurulunun kararına rağmen, bu GDO'dan, aslında hayvan yemi olarak bile kullanılması sakıncalı bir ürün olduğu için zarar doğarsa, bu durumda, nakliyecinin davranışıyla ortaya çıkan zarar arasında hiçbir şekilde nedensellik bağı kurulamayacaktır.

b. Nedensellik Bağının Kesilmesi

Biyogüvenlik Kanununun 14. maddesinin son fıkrasına göre, zararın sel, dolu, heyelan, deprem gibi doğal afetlerden veya zarar görenin ya da üçüncü kişinin ağır kusurundan kaynaklanması halinde sorumluluk hükümleri uygulanmayacaktır (BiyogK. m. 14/VIII).

Bu hüküm, haksız fiillere ilişkin genel hükümler çerçevesinde de nedenselliği kestiği kabul edilen mücbir sebep, üçüncü kişinin ağır kusuru ve zarar görenin ağır kusuru hallerinin, GDO kaynaklı sorumluluğu da ortadan kaldıracaklarını öngörmektedir³⁰. Ancak yasa koyucu mücbir sebep sayılabilecek tüm halleri GDO kaynaklı sorumluluğu ortadan kaldıracı nitelikte görmemiş, sadece doğal afet kategorisine girebilen mücbir sebepler üzerinde yoğunlaşmıştır. Hemen belirtelim ki, İsviçre Gen Tekniği Yasasının 30. maddesinin 8. fıkrasında da benzer bir hüküm yer almaktadır. Ancak İsviçre Yasa koyucusu doğal afetler yerine, doğal afetleri de içine alan ama daha geniş bir kavram olan mücbir sebep ifadesini kullanmıştır. Avusturya Gen Tekniği Yasasının 79/c maddesinde de “*bir savaş veya benzeri çatışmalar, bir iç savaş veya bir isyan ya da olağanüstü, engellenemeyen ve sonuçlarından kaçınılması makul olarak beklenemeyen doğa olayları*”nın, GDO ile ilgili faaliyette bulunanların sorumluluğunu ortadan kaldıracakları düzenlen-

³⁰ Esasen bu sebeplerin daha ziyade kusur sorumluluğu söz konusu olduğunda nedensellik bağı kesici yönleri önem kazanmaktadır. Kusursuz sorumluluk, özellikle de tehlike sorumluluğu hallerinde, bu sebeplerin nedensellik bağı kesmesine çoğu zaman ya izin verilmez ya da bazı ek koşullar aranır (Tandoğan, Türk Mes'uliyet Hukuku, İstanbul 2010, s. 81; Tiftik, Tehlike, s. 24; Havutçu, 96, Antalya, s. 534).

mektedir. Alman Gen Tekniği Yasasının sorumluluğa ilişkin 32. paragrafi ise, mücbir sebebin hiçbir türünü sorumluluğu kaldıran bir sebep olarak görmemiştir³¹.

Kanaatimizce, Biyogüvenlik Kanunumuzda da Alman Gen Tekniği Yasasındaki paralel bir düzenleme olsaydı, daha isabetli olurdu. GDO kaynaklı zarar, tüm önlemlerin alınmasına ve kurallara uyulmasına rağmen, mücbir sebep sayılabilecek boyutta olsa da, doğal bir olay neticesinde ortaya çıktığında GDO ile ilgili faaliyet yürütenleri sorumlu tutmamak bize pek âdil görünmüyor. Çünkü genetiği değiştirilmiş organizmalar, insanoğlunun tabiata müdahalesinin sonuçlarıdır. Eğer insanoğlu tabiata bu yolla müdahale etmiş olmasa hiçbir sel, dolu, heyelan veya deprem gibi doğal bir afetin sonucu, biyolojik çeşitliliğin büyük ölçüde olumsuz etkilenmesine yol açmayacaktır. İnsanoğlu GDO yoluyla tabiata müdahale etme cüretini gösteriyorsa ya doğal afetlere veya zararlı sonuçlarına da engel olabilmeyi göze almalı ya da en azından ortaya çıkan sorumluluğu tümüyle üstlene-bilmelidir. Çünkü tam da böyle bir durumda, genetiği değiştirilmiş organizmalarla ilgili olarak tipik tehlikenin ortaya çıktığı söylenebilir. Zaten artık her tehlike sorumluluğunun mücbir sebeple ortadan kalkacağı düşüncesinin eskidiği kabul edilmektedir³². GDO ile ilgili faaliyetlerden doğan sorumlulukla karşılaştırmaya elverişli olan bir başka tehlike sorumluluğunun söz konusu olduğu nükleer kazalardan sorumluluk bakımından tabii afetlerin

³¹ Alman Gen Tekniği Yasasında, zarar görenin kusurunun sorumluluğu azaltabileceği veya kaldırmayacağı belirtilirken, üçüncü kişinin fiilinin ise sorumluluğu ortadan kaldırmayacağı açıkça vurgulanmıştır. Bu durumda mücbir sebep bakımından Alman yasa koyucusunun susması genel hükümlerin uygulama bulacağı şeklinde mi, yoksa mücbir sebebin hiçbir şekilde sorumluluğu kaldırmayacağı şeklinde mi yorumlanmalıdır? Bu soruya yanıt verirken Alman Gen Tekniği Yasasının sorumluluğa ilişkin maddesinde çeşitli hususlarda genel hükümlere yollama yapıldığına, ama sorumluluğu kaldıran sebepler bakımından mücbir sebeple ilgili olarak böyle bir atıf yapılmadığına dikkat çekmek gerekir. Üçüncü kişinin kusuru söz konusu olduğunda nedenselliğin kesilmediğinin açıkça söylenmesine rağmen mücbir sebep için bu açıklığın bulunmaması ise, üçüncü kişinin kusurunun müteselsil sorumluluğa yol açacağına vurgulanması sorumluluğu ile açıklanabilir. Mücbir sebebin varlığında müteselsil sorumluluk kurmak mümkün olmayacağına göre, mücbir sebebin sorumluluğu kaldırmadığına değinilmesi gayet makuldür.

³² **Tiftik**, Tehlike, s. 26.

nedensellik bağıını kesici etkisinin artık kabul edilmiyor olması da³³ bu düşünceyi destekler niteliktedir. Kanaatimizce, bu düzenleme, benzer bir yaklaşımın GDO'lar için de benimsenmesi için emsal teşkil etmelidir.

Üçüncü kişinin ağır kusuruna gelince, tabiata müdahale eden veya bu müdahaleye ortak olan kişilerin doğal afetler karşısında bile sorumluluktan kurtulmasını kabul etmeyen bir bakış açısıyla, üçüncü kişinin ağır kusurunun da nedensellik bağıını kesmemesi gerektiğini düşünüyoruz³⁴. Bir örnek vermek gerekirse, GDO ürünleri ile beslenme neticesinde kişilerde bazı antibiyotiklere karşı direnç oluştu diyelim. Bir teröristin havaya serbest bıraktığı bir virüs nedeniyle pek çok insan hastalanmış olsun; ama bu virüsle mücadele etmeye uygun bir antibiyotik mevcut olsun. Böyle bir olayda, GDO'lu ürün tüketimi nedeniyle bu antibiyotiğe karşı direnç kazanmış olan kişiler, virüsün yaptığı hastalığa yenik düşse, GDO'lu faaliyet yürüten kişilerin üçüncü kişinin ağır kusurunu ileri sürerek sorumluluktan kurtulması

³³ 5710 sayılı “Nükleer Güç Santrallerinin Kurulması ve İşletilmesi ile Enerji Satışına İlişkin Kanununun 5. maddesinin beşinci fıkrasına göre, “Nükleer yakıt, radyoaktif madde veya radyoaktif atık taşınırken veya santralde bir kaza olması durumunda 29/7/1960 tarihli Nükleer Enerji Alanında Üçüncü Şahıslara Karşı Kanuni Sorumluluk Hakkındaki Paris Sözleşmesi ve ek değişiklikleri ile diğer ulusal ve uluslararası mevzuat hükümleri uygulanır.” Paris Sözleşmesi'nin ilk metninde, sorumluluğa ilişkin 9. madde şu şekildeydi: “Millî mevzuatla aksi gösterilmedikçe işleten, silâhlı çatışma, tecavüz, iç harb, isyan hareketi ve istisnâ karakterde vahim tabî bir âfet yüzünden doğacak nükleer bir kazanın sebep olduğu hasardan mesul değildir.” 1964 yılında Paris Sözleşmesinde Değişiklik yapan Protokol ile, 9. madde şu şekilde değiştirilmiştir: “İşleten, silâhlı çatışma, tecavüz, iç harb, isyan veya ülkesinde nükleer tesisin bulunduğu Âkit Tarafın mevzuatında aksi gösterilmedikçe istisnâ karakterde vahim tabî bir afet yüzünden doğacak nükleer bir kazanın sebep olduğu hasardan mesul değildir.” 2004 yılında imzalandığı halde henüz onay bekleyen 2004 tarihli protokol ile Paris Sözleşmesi bir kez daha değiştirilmiştir ve bu son değişiklikle 9. madde şu hali alacaktır: “İşletici, doğrudan bir silâhlı çatışma, saldırı, iç savaş ya da ayaklanmadan dolayı meydana gelen bir nükleer hadiseden kaynaklanan nükleer hasardan sorumlu olmayacaktır.” Sözleşmenin dokuzuncu maddesinde zaman içinde yapılan değişiklikler göz önüne alınca, bu alanda artık tâbii afetlerin nedensellik bağıını kesen bir sebep olarak kabul edilmediği söylenebilecektir, aynı yönde bkz. **Antalya**, s. 713.

³⁴ Zaten, çok büyük tehlike arz eden faaliyetler söz konusu olduğunda, üçüncü kişinin kusurunun, nedensellik bağıını kesecek ağırlığa ulaşmasının mümkün olmadığı kabul edilir (**Eren**, s. 527; **Tiftik**, Tehlike, s. 30, **Antalya**, s. 534).

söz konusu olamamalıdır. Kaldı ki olayların çoğunda bu kadar net bir üçüncü kişinin varlığı tespit edilemeyecektir. GDO'lu bir ürünün nihayet tüketiciye ulaşması o kadar uzunca bir faaliyetler zinciri sonucunda gerçekleşmektedir ki, sorumluluktan kurtulmak isteyen kişilerin, ağır kusurlu davranışlarını işaret ettikleri diğer kişiler, çoğu zaman bu zincirin bir parçası oldukları için zaten müteselsil sorumlulardan biri sayılmaları gerekecektir. Ayrıca GDO ile ilgili faaliyette bulunanların, zarar doğduktan sonra sorumluluktan kaçmak için uydurma iddialarla günah keçisi arayışına çıkarak işaret edecekleri üçüncü kişileri mercek altına aldırarak belki de adaleti geciktirmeye yeltenebilmeleri de mümkündür. Oysa üçüncü kişinin ağır kusurunun sorumluluğu kaldırmadığı, GDO ile ilgili faaliyette bulunanların yanı sıra müteselsil sorumluluğa yol açtığı bir sistem daha isabetli olabilirdi. Alman Gen Tekniği Yasasının sorumluluğa ilişkin 32. paragrafının üçüncü fıkrasında da bu önerimize paralel bir düzenleme olduğunu belirtmek isteriz.

Zarar görenin ağır kusurunun nedensellik bağımlı kesmesiyle, bizce de uygundur³⁵; ancak sorumluluğu kaldıran sebepler arasında sayılan “zarar görenin ağır kusuru”ndan, bu alanda, ne anlaşılması gerektiği konusu da önemlidir. Biyogüvenlik Kanununun 7. maddesinin dördüncü fıkrasına göre, herhangi bir ürünün Bakanlık tarafından belirlenen eşik değerin üzerinde

³⁵ Sivil hava aracının üçüncü kişilere verdiği zarardan sorumlu olan sivil hava aracı işleteni de, Türk Sivil Havacılık Kanununun 137. maddesine göre, zararın doğmasına veya artmasına, zarara uğrayanın veya adamlarının kusurlu davranışlarının yol açtığını ispat ettiği takdirde, tazminat borcundan tamamen veya kısmen kurtulur. Görüldüğü gibi kanun koyucu bu alanda da zarar görenin kusuruna sorumluluğu kaldıran bir nitelik tanımlanmışken mücbir sebep veya üçüncü kişinin ağır kusuru için böyle bir düzenleme getirmemiştir. Karayolları Trafik Kanununun 86. maddesine göre ise “işleten veya araç işleticisinin bağlı olduğu teşebbüs sahibi, kendisinin veya eylemlerinden sorumlu tutulduğu kişilerin kusuru bulunmaksızın ve araçtaki bir bozukluk kazayı etkilemiş olmaksızın, kazanın bir mücbir sebepten veya zarar görenin veya bir üçüncü kişinin ağır kusurundan ileri geldiğini ispat ederse sorumluluktan kurtulur. Sorumluluktan kurtulamayan işleten veya araç işleticisinin bağlı olduğu teşebbüs sahibi, kazanın oluşunda zarar görenin kusurunun bulunduğunu ispat ederse, hâkim, durum ve şartlara göre tazminat miktarını indirebilir.” Bu hükümde de kanun koyucu nedensellik bağının kesilmesi için her üç sebep bakımından da ilave koşullar aramış, ama zarar görenin kusuru konusunda daha katı davranmış ve bu sebebi nedensellik bağımlı kesemese bile duruma göre tazminattan indirim sebebi olarak görmüştür.

GDO ve ürünlerini içermesi halinde, ürün etiketinde, GDO içerdiğinin açıkça belirtilmesi zorunluluğu öngörülüyor (ayrıca bkz. GDO Yönetmeliği m. 18-19). Acaba etikette bu açıklamanın yapılması, bu ürünü kullanarak zarar gören tüketici karşısında üretici veya ithalatçıyı sorumluluktan kurtarabilecek midir? Tüketici ürünün GDO'lu olduğunu bilmekle GDO'nun ortaya çıkarabileceği tüm zararlı sonuçları da biliyor sayılabilecek midir? Tüketicinin ürün etiketini incelemeyi ihmal etmiş olması veya incelemesine rağmen GDO'lu bir ürünün kendisine zarar vermeyeceğini umması kanaatimizce ağır kusur sayılamaz. Bu yüzden böyle bir durumda nedensellik bağı kesilmemelidir. Ancak zarar görenin nedensellik bağına kesebilecek kadar ağır kusurlu olduğu durumları göz önünde canlandırabilmek de pek kolay değildir. GDO ile ilgili faaliyetlerde bulunurken gerekli güvenlik önlemlerini almadığı için bizzat zarar gören kişiler söz konusu olabilecekse, belki bu kişilerin buraya dâhil edilmesi düşünülebilir. Ancak bu kişiler zaten GDO ile ilgili faaliyeti yürütenlerin ta kendisi oldukları için ortada teknik anlamda nedensellik bağına kesen bir zarar görenin ağır kusuru olduğundan söz etmek mümkün olamaz. Çünkü bu durum, bir kişinin arabasını kendi evinin bahçe duvarına çarparak zarar görmesine benzer. Zarar görenin ağır kusuruna verilebilecek bir örnek, belki de GDO içeren belli bazı ürünleri tüketmesinin sağlığı için ciddi tehlikeler içerdiği konusunda doktoru tarafından uyarıldığı halde, o ürünü tüketmeye ısrarla devam eden bir kişinin durumu olabilir. Diğer bir örnek ise, yukarıdaki antibiyotiğe direnç konusundan üretilebilir. Diyelim ki gen teknolojisi ile uğraşan bir bilim adamı, belli bir GDO ile ilgili olarak Biyogüvenlik Kurulunun aksi yönde kararına rağmen, bu GDO ve ürünlerinin antibiyotik direncini kırdığını iddia etsin. İddiasını kanıtlamak için de önce ilgili ürünü tüketip sonra da kendisini kasten tedavisi antibiyotik gerektiren bir hastalığa maruz bıraksın. Sonuçta gerçekten antibiyotik direnci kırılmış olduğu için iyileşemesin. Kanaatimizce bu son iki örnekte, zarar görenin ağır kusurunun nedensellik bağına kestiği söylenebilecektir.

4. Kusur

Genetiği değiştirilmiş organizmalarla faaliyetten doğan sorumluluk bir çeşit kusursuz sorumluluktur. Bu yüzden sorumlunun kusuru şartı aranmaz. Ancak diğer kusursuz sorumluluk hallerinde de olduğu gibi, eğer sorumlular kusurlu sayılabiliyorlarsa, bu durum ödenecek tazminatın hesaplanmasında

rol oynayacağı gibi; mücbir sebep, üçüncü kişinin ağır kusuru veya zarar görenin ağır kusurunun uygun nedensellik bağımlı kesecek yoğunluğa ulaşmasını da engeller³⁶. Müteselsil sorumluluğun söz konusu olduğu durumlarda da zarara kusuruyla sebep olan kişi, duruma göre diğer sorumlulara rücu olanağını yitirebilecektir (TBK. m. 62/I)³⁷.

Sorumlu kişilerin kusurlu olduğundan bahsedebilmemiz için, öncelikle davranışlarının hukuka aykırı olduğundan bahsedebilmemiz gerekecektir. Gerekli başvuru yapmayan veya kararın gereğini yerine getirmeyen kişiler özel davranış normunu ihlâl ettikleri için, mevzuata uygun hareket etseler de başkalarının mutlak hakları üzerinde zarara yol açan kişiler ise, hukuk düzeninin temel koruma normlarını ihlâl ettikleri için hukuka aykırı hareket etmiş olurlar. İşte onların bu hukuka aykırı hareketleri kınanabilir bir nitelik taşıyorsa, yani başka türlü davranma olanakları olduğu halde bu şekilde davranmayı seçmişlerse, bu durumda kusurlu oldukları söylenebilecektir. Gelişim zararları arasında ele aldığımız GDO'dan doğan zararlar, sorumluların ilgili faaliyete giriştikleri sırada öngöremeyecekleri türden zararlar olduğu için bu durumda çoğu zaman kusurlarından söz etmek mümkün olmayacaktır. Zaten bu alanda kusursuz sorumluluk ilkesinin de benimsenmesinin en önemli gerekçelerinden biri budur. Bu alanda faaliyete geçen kişilerin, aslında, ileride birtakım zararların doğabileceği endişesini toplumun diğer bireyleri ile birlikte taşıyor oldukları var sayılabilir. İşte, bilinmeyen zararlı olmadığını varsaymak şeklindeki bu gözü kara tutum, acaba, tüm mevzuata uyulmuş olsa bile bir kusur olarak değerlendirilmeli midir? Kanaatimizce sorumluların ek kusurunu gerekçelendirmek için bu kadar ileri gitmek isabetli olmayacaktır. Aksi bir düşünce kişilerin hareket özgürlüğünü aşırı derecede kısıtlayıcı bir nitelik alır. Tehlike sorumluluğu, failin davranışı hukuka aykırı sayıldığı için değil, korkulan tehlike gerçekleştiği için zararın

³⁶ Eren, s. 532, 730, Oğuzman/Öz, 52; Tandoğan, s. 108, 317; Tekinay, S. Sulhi/Akman, Sermet/Burcuoğlu, Haluk/Altıp, Atilla, Tekinay Borçlar Hukuku Genel Hükümler, İstanbul 1988, s. 798-799; Nomer, Haluk N., Haksız Fiil Sorumluluğunda Maddî Tazminatın Belirlenmesi, İstanbul 1996, s. 77; Tiftik, Mustafa, Akit Dışı Sorumlulukta Maddî Tazminatın Kapsamı, Ankara 1994, (Tazminat), 139 vd.; Tiftik, Tehlike, s. 35; Kılıçoğlu, s. 307.

³⁷ Oğuzman/Öz, s. 52; Tandoğan, s. 108; Nomer, s. 77; Tiftik, Tehlike, s. 36. Kılıçoğlu, s. 308.

giderilmesi gerekliliğine dayanır. Failin davranışı hukuka aykırı bile sayılmıyorsa kusurundan bahsedilemez. Tehlikeli de olsa aldığı izne dayanarak bir alanda faaliyete girişen kişinin riski göze alması ise, kusur sayılamaz. Ancak GDO ve ürünlerini karar koşullarına uygun olmayan bir şekilde muameleye tabi tutanlar, çoğu zaman kusurlu da sayılabileceklerdir.

O halde, GDO ile ilgili başvuruyu yapmaksızın veya başvuru üzerine alınan kararın gereklerine uymaksızın GDO ile ilgili faaliyetleri yürütenler ek kusurlu sayılacaklardır. Karardan sonra belirginlik kazanan zarar ihtimalini yetkili makamlara bildirmeksizin faaliyetlerine devam edenler veya ambalajlama, taşıma, yükleme konularında özensiz davrananlar da ek kusurlu sayılacaktır. Bu gibi kişiler GDO kaynaklı bir zarar doğduğunda ek kusurları nedeniyle daha sert bir sorumluluk ile karşı karşıya kalacaklardır; ama ilgililerin sırf tehlikelerini bile bile bu alanda faaliyet göstermeyi göze almış olmaları, mevzuata da uydukları sürece, ek kusurlu sayılmalarını gerektirmeyecektir.

D. SORUMLULUĞUN KAPSAMI

Biyogüvenlik Kanununda, sorumluluğun kapsamına ilişkin özel bir hüküm öngörülüş değildir. Bu yüzden sorumluluğun kapsamı belirlenirken 6098 sayılı Türk Borçlar Kanununun 51 ve 52. maddeleri göz önünde bulundurulacaktır. Elbette ki öncelikle, zararın tüm kapsamıyla tespit edilmesi gerekecek, uğranılan zararın miktarı tam olarak tespit edilemiyorsa, hâkim olayların olağan akışını ve zarar görenin aldığı önlemleri göz önünde tutarak, zararın miktarını hakkaniyete uygun olarak belirleyecektir (TBK. m. 50). Olayların çoğunda, özellikle insan ve hayvan sağlığının bozulması veya komşu arazi malikinin arazisinin verimini yitirmesi ya da ürünlerinin telef olması gibi zararlar söz konusu olabileceği için zararı tespit etmek çok da zor olmayabilir.

Zarar, çoğu zaman tek tük bir iki kişide değil, toplumun büyük bir kesiminde ortaya çıkabilecektir. Hele de bir besin maddesinin genetiği ile oynarken gerekli önlemleri almadığı için, bir bitki türünün yeryüzünden silinmesine yol açan kişi kendisine karşı dava açan herkese ödemesi beklenen tazminatın kapsamı telaffuzu güç boyutlara ulaşabilir. Bu durumda zarar görenlerin tümünün uğradığı zararın tamamının tazmin edilmesi

oldukça güç olacaktır. Bu yüzden, tazminatın kapsamını ve ödenme biçimini belirlemesi gereken hâkim, durumun gereğini ve özellikle varsa kusurun ağırlığını göz önünde bulunduracaktır (TBK. m. 51/I).

Bu olaylarda kusur, sorumluluğun kurucu unsuru olmadığından zarar verenin ister sadece hafif kusuru olsun ister hiç kusuru bulunmasın, bu sebeple tazminattan bir indirim yapılmaz. Sorumlunun ek kusuru da, varsa zarar görenin kusuruna sayılacağı için tazminatın tamamının veya büyük bir kısmının ödenmesi gerekebilecektir³⁸. Tazminatın kapsamını belirlerken durumun gereklerini de göz önünde tutacak olan hâkimin, zarar görenin bünyesinden kaynaklanan zarar görmeye elverişli niteliği de³⁹ dikkate alıp almayacağı sorusu akla gelebilir. Kanaatimizce bu soruya olumsuz yanıt vermek gerekir. Çünkü genetiği değiştirilmiş organizmalarla faaliyet yapanlar, ürünün tüm topluma ulaşacağına bilinciyle hareket ederler. Toplumun içinde çok sağlıklı bireyler kadar şu veya bu açıdan bünyesel zayıflıkları olan kişiler de vardır. Bu durum sorumlu için bir sürpriz sayılmayacağına göre tazminatın kapsamının dar tutulması için haklı bir gerekçe oluşturamaz.

Sorumlular belirlenen tazminattan indirim sebeplerini de gündeme getirmek isteyeceklerdir (TBK. m. 52). Bu noktada akla gelecek ilk sebep, zarar görenin kendi kusurudur. Yukarıda da değindiğimiz gibi, GDO içeren bir ürünün etiketinde bu durumun açıklanmış olması, zarar görenin ağır kusuru sayılarak nedensellik bağına kesecek bir sebep olarak görülemez. Peki, etikete rağmen bu ürünü tüketmiş olan zarar görenin tazminattan indirim gerektirecek bir kusurunun olduğu söylenebilir mi? Kanaatimizce bu durum tazminattan indirim sebebi olarak bile görülmemelidir. Etiketleme zorunluluğu, bir ülkede yaşayan vatandaşın en doğal gereksinimini karşılarken kendisini bir tehlikeye atıyor olabileceği konusunda bilgilendirilmesi içindir. Yoksa etiketsiz ürünü tercih etmemiş tüketicinin kusurlu sayılması için bir zemin oluşturamaz. Özellikle üreticilerin, hatta güvenilir markaları taşıyan ürünleri piyasaya sunan üreticilerin büyük çoğunluğu GDO'lu ürünleri piyasaya sunarken, ismini cismini hiç bilmediği -belki GDO ürünü

³⁸ Eren, 730; Tandoğan, s. 317; Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop, s. 798-799, Oğuzman/Öz, s. 113, dn. 351, Antalya, s. 717, Nomer, 76 vd.; Tiftik, Tazminat, s. 139; Tiftik, Tehlike, s. 35.

³⁹ Bu konuda ayrıntılı açıklama için bkz. Nomer, s. 143 vd.; Tiftik, Tazminat, 154 vd.

kullanmayan, belki de kullanan ama gerekli denetimlerden bir şekilde kaçmayı başardığı için GDO etiketini ürününe yapıştırmayan- üreticinin malını almaması nasıl olur da kusur olarak değerlendirilebilir? Ancak bir kişinin hastalanması üzerine, sorunun tüketmekte olduğu GDO'lu bir üründen kaynaklandığı anlaşılır ve bu ürünü hayatından çıkarması gerektiği söylenir; ama kişi o ürünü kullanmaya devam ettiği için iyileşemez ya da hastalığı gittikçe daha kötü bir durum alırsa işte o zaman zarar görenin kendi kusurundan söz etmek gerekebilir. Yine de eğer ilgili ürünün GDO'lu olmayan bir alternatifi yoksa ve söz konusu ürün düzenli aralıklarla belli oranda tüketimi elzem olan bir besin maddesi ise veya ürünün piyasa mevcut olan alternatifi her bütçenin kaldırabileceğinden çok daha pahalıysa⁴⁰ bu durumda zarar görenin kendi kusurundan söz etmek yine âdil olmayacaktır. Zarar görenin kusurlu olduğunun söylenebildiği durumlar bakımından da, ortada bir tehlike sorumluluğu bulunduğu için, tazminattan yapılacak indirim, kusur ve olağan sebep sorumluluklardakine göre daha az olmalı, tazminat talebinin tamamen reddi yoluna kesinlikle gidilmemelidir⁴¹.

Genetiği değiştirilmiş organizmalarla ilgili olarak faaliyet yürütmek, sıkı denetimlere bağlı olarak gerçekleştiğine göre, tüm bu denetimlerin gereğini yerine getirmiş bir üretici dahi zarara yol açabiliyor demektir. Bu durumda kişinin kusurundan bahsetmek mümkün olmayabilir. Bu sorumluluk zaten bir kusursuz sorumluluk halidir; ama zarar verenin hiç kusuru yoksa ya da kusuru ancak hafif kusur sayılabiliyorsa ve zararı tamamen ödeyecek olması da onu yoksulluğa düşürecek boyuttaysa, hakkaniyet gerektirdiği takdirde, hâkim tazminatı indirebilecek midir? 6098 sayılı Türk Borçlar Kanununun 52. maddesi, zarara hafif kusuruyla sebebiyet veren tazminat yükümlüsünün, tazminatı ödendiğinde yoksulluğa düşecek olması halinde hakkaniyet de gerektiriyorsa, hâkimin tazminatı indirebileceğini öngörür. Kanaatimizce, kusursuz da olsa sorumlu tutulması gereken bir kişi söz konusuysa, bu indirim sebebinin uygulanması⁴² sırasında oldukça

⁴⁰ GDO'lu üretim yaygınlaştıkça geleneksel yollarla üretilen gıdaların fiyatları yükselecektir.

⁴¹ **Tiftik**, Tazminat, s. 138.

⁴² Bu hüküm sadece kusur sorumluluğu hallerinde değil, kusursuz sorumluluk hallerinde de uygulanır, **Eren**, s. 735; **Antalya**, s. 720; **Nomer**, 152. Zaten Türk Borçlar Kanununun konuya ilişkin 52. maddesinde “zarar veren” yerine “tazminat yükümlüsü” ibaresi

dikkatli davranılmalıdır. Çünkü aksi bir tutum, kusursuz sorumluluğun kabulünü haklı kılan ihtiyaçlara ters düşmektedir⁴³. Zaten GDO ile ilgili faaliyetlerden doğan zararlar bakımından, tazminat yükümlüsünün hiçbir ek kusuru bulunmasa da, bu indirim sebebinin koşulları çoğu zaman sağlanamayacaktır. Bir kere genetiği değiştirilmiş organizmalarla faaliyet yürütenler genelde büyük ölçekli üreticiler olacak⁴⁴ ve “kısa zamanda, daha kaliteli” ürün elde edebiliyor olmaları sayesinde zaten bu faaliyetleri ile öyle çok zenginleşmiş olabilecekler ki, tazminat ödeyerek yoksulluğa düşmeleri söz konusu olmayacaktır. Geniş kitlelere zarar verdikleri için büyük tazminatlar ödemeleri yoksulluğa düşmelerine yol açacak olsa bile, kanaatimizce, hakkaniyet de, “ektiklerini biçmelerini”, yani zararı tümüyle ödemelerini gerektirecektir⁴⁵. Özellikle son yıllarda GDO ve ürünleriyle ilgili çetin tartışmalar yapılmasına, GDO ve ürünlerine kuşkulu yaklaşımların her ortamda sıklıkla dile getiriliyor olmasına rağmen daha büyük kazançlar uğruna riski göze almış olan bu üreticilerin hakkaniyet indiriminden yararlanmaları söz konusu olamamalıdır⁴⁶.

Fakat hakkaniyet indirimi konusunda ne kadar katı düşünersek düşünelim, zaman zaman tamamen ödenmesi beklenemeyecek kapsamda zararın ortaya çıkabileceğini düşünerek başka bir çıkış yolu aramanın da gerekli

kullanılarak, kusursuz sorumluluk halleri için de hakkaniyet indiriminin mümkün olması çözümü kabul edilmiştir.

⁴³ Kusursuz sorumluluk, zarar görenin karşısına ödeme gücü bulunan bir sorumlu bulmak ihtiyacına da dayanır., bkz. **Tandoğan**, s. 92-93; **Eren**, s. 450; **Tiftik**, Tazminat, 36.

⁴⁴ **Antalya**'ya göre zarar veren tüzel kişi olduğu takdirde bu indirim sebebi zaten uygulanmaz (**Antalya**, s. 721); oysa **Eren** ve **Nomer** aksi görüştedirler. Bazı yazarlara göre, sadece kamu tüzel kişilerinin, Devletin veya büyük özel firmaların ekonomik sıkıntıya düşmesi söz konusu olamayacağı için bu indirim onlara uygulanmaz (**Tandoğan**, s. 326; **Eren**, s. 735-736; **Tiftik**, Tazminat, s. 95 **Nomer**, s. 155).

⁴⁵ Zaten kusursuz sorumluluk halleri, bir şeyin nimetlerinden yararlanan kişinin külfetlerine de katlanması gerektiği düşüncesiyle de açıklanabilir, çünkü kişi bu tehlikeli durumu kendi çıkarlarını gözettiği için ortaya çıkarmaktadır (**Tandoğan**, s. 93, 96; **Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altıp**, s. 672; **Eren**, s. 450-451; **Oğuzman/Öz**, 3-4, **Antalya**, s. 642; **Tiftik**, Tazminat, s. 35, 37, 44. **Tiftik**, Tehlike, s. 17).

⁴⁶ Yukarıda II.C.4 “Kusur” başlığı altında ifade ettiğimiz gibi, sorumluların bu davranışı kusurlu olarak nitelendirilemez; ama kanaatimizce “hakkaniyetin gerektirmesi” koşulunun oluşmasını engeller.

olduğunu kabul etmeliyiz. Zararın olağanüstü boyutlarda ortaya çıkması da, aslında 51. madde çerçevesinde tazminatın kapsamını takdir edecek hâkimin göz önünde bulunduracağı hususlardan biridir⁴⁷. Ama büyük çaplı zarara yol açabileceği önceden tahmin edilen tehlikeli faaliyetler söz konusu olduğunda, bu faaliyetleri göze alan kişiler bakımından bu hususun göz önünde tutulması pek de âdil olmayabilir⁴⁸. Çünkü kural, zararın tam olarak tazmin edilmesidir⁴⁹. Fakat zararın olağanüstü boyutlara ulaşabildiği büyük tehlike arz eden faaliyetler için yasalarla özel düzenlemeler getirilmesi düşünülebilir⁵⁰. Bu konuda yabancı hukuk düzenlerine bakınca, Alman Gen Tekniği Yasasında, sorumluluk için bir üst sınıır belirlendiğini görüyoruz⁵¹. Avusturya Gen Tekniği Yasası ise, sorumluluk için bir üst sınır belirlemiş olmamakla birlikte, belli limitlere kadar sorumluluk sigortası kurulmasını öngörmüştür⁵². İsviçre Gen Tekniği Yasasında da, Federal Meclisin zarar

⁴⁷ **Tiftik**, “zararın önceden kestirilemeyecek miktarda olması dolayısıyla tazminatta indirim yapılması, ancak kusur sorumluluğunda mümkündür”, demektedir (**Tiftik**, Tazminat, s. 162).

⁴⁸ Aynı yönde bkz. **Nomer**, s. 158.

⁴⁹ **Tiftik**, Tazminat, 84; **Nomer**, s. 157; **Hatemi/Gökyayla**, s. 142, 146.

⁵⁰ **Nomer**, s. 157; **Tiftik**, s. 117; **Hatemi/Gökyayla**, s. 146..

⁵¹ Alman Gen Tekniği Yasasının “Sorumluluğun Üst Sınırı” başlıklı 33. paragrafı şöyledir: “Gen teknolojik çalışmaların ürünü olan bir organizmanın özelliklerinden dolayı, zarar doğacak olursa, 32. paragraftaki halde, işleyen, zarar görenlere, 85 Milyon Euro üst sınıra kadar sorumlu olur. Aynı zarar verici olay nedeniyle ödenmesi gereken çok sayıda tazminat, 1. cümlede gösterilen üst sınırı aşarsa, her bir tazminat, toplam tazminatın üst sınıra oranı ölçüsünde azalır.”

⁵² Avusturya Gen Tekniği Yasasının “Giderimi Sağlayıcı Önlem” başlıklı 79j paragrafı şöyledir: “Paragraf 79a’daki bir fiilin faili, bu kısımdaki tazminat yükümlüklerini yerine getirebilmek için, dürüst bir iş yaşamında olağan olan bir biçimde ve kapsamda, sigorta yaptırarak ya da başka bir uygun yöntemle, önlem almalıdır. Fiil, büyük ölçüde, genetiği değiştirilmiş organizmalarla güvenlik seviyesi 3 düzeyindeki işlerden veya genetiği değiştirilmiş organizmaların dar kapsamlı serbest bırakılmasından ibaret ise (§ 36, fıkra 1, bent 1), bu önlem her halükârda, zarar verici her bir olay için, en az 712.200 Euro sigorta bedeli ile kurulmuş bir sorumluluk sigortasından oluşmalıdır. Fiil, genetiği değiştirilmiş organizmalarla güvenlik seviyesi 4 düzeyindeki işlerden veya genetiği değiştirilmiş organizmaların geniş kapsamlı serbest bırakılmasından ibaret ise (§ 36, fıkra 1, bent 2), bu önlem her halükârda, zarar verici her bir olay için, en az 4.069.700 Euro sigorta bedeli ile kurulmuş bir sorumluluk sigortasından oluşmalıdır...” Ancak

göreni korumak için ruhsata veya bildirim yükümlülüğüne tâbi olarak faaliyet gösterenlere, sigorta veya başka bir yolla sorumluluklarını teminat altına almalarını öngören düzenleme yapabileceği hükme bağlanmıştır (m. 34). Biyogüvenlik Kanunumuzda ise bu tarz bir üst sınır öngörülmemiştir. Ayrıca herhangi bir sigorta yükümlülüğü de öngörülmemiştir. Ancak kişilerin iradi olarak sorumluluk sigortası yaptırılmalarına engel bir durum yoktur. Kanaatimizce zarar verenin sorumluluğunu değil de, yaptırması gereken sorumluluk sigortasının bedelini asgari bir sınırla belirleyen Avusturya Gen Teknik Yasasının çözümü en isabetli olanıdır. Gerçi böyle bir sigorta yükümlülüğünün ilgili faaliyetin maliyetini biraz daha arttıracığı düşünülebilir. Ama böylece, bu alanda faaliyette bulunacakların ve belki de zarara sebep olabileceklerin, az zamanda daha fazla ürün elde etmenin sonuçları hakkında bir kez daha düşünmeleri de sağlanmış olacaktır⁵³. Ayrıca oluşabilecek zararın hiç olmazsa kısmen karşılanabilmesi için bir fon oluşturulması da düşünülebilir. Hatta sigortanın karşılamadığı zararlar bakımından sorumluya yükletilen miktar hâlâ kolay kolay ödenecek bir meblağ değilse, Devletin sorumluluğu da gündeme getirilebilirdi⁵⁴.

Sorumluluğun kapsamından söz ederken, üzerinde durmamız gereken bir hüküm de 6098 sayılı Türk Borçlar Kanununun tehlike sorumluluğuna ilişkin genel bir düzenleme öngören 71. maddesidir. Söz konusu maddenin son fıkrasına göre, önemli ölçüde tehlike arz eden bir işletmenin bu tür faaliyetine hukuk düzenince izin verilmiş olsa bile, zarar görenler bu işletmenin faaliyetinin sebep olduğu zararlarının uygun bir bedelle denkleştirilmesini isteyebilirler. Görüldüğü gibi, söz konusu hükümde, yürütülmesine izin verilmiş tehlikeli bir faaliyetin zarara yol açması halinde tam tazminat yerine zararın uygun bir bedelle denkleştirilmesi çözümü benimsenmiştir. Bu

aynı paragrafın son fıkrasına göre, bir eyalet ya da Federasyonun işleten olduğu durumlarda, giderimi sağlayıcı bir önlem alma yükümlülüğü bulunmamaktadır. Benzer bir önlem alma yükümlülüğü Alman Gen Tekniği Yasasının 36. paragrafında da öngörülmüştür.

⁵³ Gerçi gelişim zararları bakımından ortaya çıkacak zararın kapsamı önceden yeterince kestirilemediği ve bazen sigortacının tüm portföyünü eritecek kadar büyük bir boyuta ulaşabileceği düşünüldüğünde (**Oefeli**, s. 362 vd.), herhalde sigorta sektörü bu konuda pek istekli olmayacaktır.

⁵⁴ **Nomer**, s. 157.

düzenlemeden GDO ile ilgili faaliyet yürüterek zarara yol açanların da yararlanmak isteyeceği şüphesizdir⁵⁵. Bu durumda GDO ile ilgili bir faaliyet yürüterek zarara yol açan kişi, ancak faaliyetini izinsiz yürütmüşse tam tazminat ödemek zorunda kalacaktır. 1 Temmuz 2012 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiş olan ilgili madde hükmünün tekrar gözden geçirilmesi gerektiği düşüncesindeyiz⁵⁶. Çünkü birtakım tehlikeli faaliyetlerin yürütülmesine izin vermek, hiçbir şekilde tehlikeli sonucun gerçekleşmesine izin vermek anlamına gelmez. Bugün otomobil kullanmak da oldukça tehlikeli bir faaliyettir ve bu yüzden motorlu taşıt işletenler araçlarının karıştığı kazadan tehlike esasına göre, kusurları olmasa da sorumlu tutulurlar. Motorlu taşıtı ruhsata bağlı olarak işletirler ve ehliyetleri olmadan da trafiğe çıkamazlar; ama araçlarının ruhsatlı, sürücülerinin sürücü belgesine sahip olması, verdikleri zarardan tam olarak sorumlu tutulmalarını engellemez. Çünkü motorlu taşıtın işletilmesinden beklenebilen tipik tehlike gerçekleşmiştir. İşte 71. madde, Karayolları Trafik Kanununda öngörülen tehlike sorumluluğu hali

⁵⁵ Kanun koyucu burada tehlike sorumluluğuna ilişkin bir genel hüküm getirmek istemiş olmakla birlikte, **Öz**'ün dikkat çektiği üzere “herhangi bir tehlikeli ürün (mahsul) veya eşya yahut faaliyet için değil; sadece işletmeler için” bir düzenleme yapmıştır (**Oğuzman/Öz**, s. 186). Eğer hükmün lafzına sıkı sıkıya bağlı kalırsak, GDO ile ilgili faaliyetler zaten bu madde kapsamına dahil edilmeyebilir; çünkü genetiği değiştirilmiş organizmalar ancak gıda ürünlerinin içine dahil olduğu ve arkasından tüketildiğinde ya da polenler vasıtasıyla komşu tarlalara sirayet ettiğinde istenmeyen bir sonuç yaratabilirler. Mesele şu ki, bu istenmeyen sonuçların doğup doğmayacağı bile bugün için şüphelidir. Bu yüzden GDO ile ilgili faaliyet yürütmek, kanaatimizce, bir nükleer reaktör, benzin istasyonu veya patlayıcı vs. deposu veya fabrikası işletmekle bir tutulacak bir tehlike yaratmaz. Yine de maddenin bu kadar dar yorumlanmaması ihtimaline karşılık, konumuzla ilgili olarak, bu maddeyi değerlendireceğiz.

⁵⁶ Doktrinde bu maddenin değişik bakımlardan eleştirildiğini görüyoruz: **Öz**'e göre, “uygun bir bedelle denkleştirme” ifadesi iki ayrı anlama gelebilmektedir. Bir yoruma göre, tehlikeli faaliyet izne bağlı yürütüldüğü için hukuka uygun görülmekte ve fedakârlığın denkleştirilmesi kapsamında bir ödeme yapılmakta; diğer yoruma göre, izne rağmen ortada haksız bir fiil olduğu kabul edilerek tazminattan indirim sebebi düzenlenmektedir (**Oğuzman/Öz**, s. 188-189). **Hatemi/Gökyayla** ise, tehlike sorumluluğunun gereğinin, tehlikeli faaliyetlerde bir toplum yararı varsa tazmini mecburi sigorta yoluyla topluma yaymak yerine, zarar görenin başkasının yararı için uğradığı zararın telafisinden vazgeçmesini beklemenin isabetli olmadığını vurgulamaktadırlar (**Hatemi/Gökyayla**, s. 146). Bu noktada yazarlara katıldığımızı söylemeliyiz.

için nasıl ödenmesi gereken tazminatın kapsamını daraltıcı bir rol oynayamıyorsa, GDO ile ilgili faaliyet yürütenler için de öyle kalmalıdır. İlgili madde belki de hiçbir özel kanunun hakkında tehlike sorumluluğunu henüz öngörmediği fakat izne bağlı olarak yürütülen tehlikeli faaliyetlerden doğabilecek zararlar için geçerli olabilecek şekilde yorumlanabilir. Ancak o durumda bile, izne bağlı olarak yürütülen tehlikeli bir faaliyetin yürütülmesi sonucunda tipik tehlike gerçekleştiği takdirde, ortaya çıkan zararlı sonuçtan, faaliyeti yürüten kişi, kusuru varsa genel ilkelere göre, kusuru yoksa da 71. maddeye göre sorumlu tutulabilecektir. Yani ancak bu ikinci halde, tam tazminat yerine zararın uygun bir bedelle denkleştirilmesi söz konusu olabilir. Aksine bir yorum, büyük paralar elde etmek için sadece mevcut insan ve hayvan sağlığını değil, ekosistemi bozmayı göze alarak nesiller boyu insanlığın başına dert açmaya cüret edenlere, ufak bir kefaret karşılığında teşvik sağlamak anlamına gelebilecektir.

E. İSPAT YÜKÜ VE ZAMANAŞIMI

1. İspat Yükü

Biyogüvenlik Kanunu, ispat yüküne ilişkin özel bir düzenleme içermektedir. Bu yüzden ispata ilişkin olarak Hukukumuzdaki genel kurallar uygulama alanı bulacaktır. Bu demektir ki, tazminat isteyen zarar gören, iddiasını ispat etmek zorundadır (TMK. m.6; HMK. m. 190/I). Zarar gören, sorumlunun kusurunu ispatlamak zorunda olmasa da uğradığı zararı ve bu zararın GDO ile faaliyetten kaynaklandığını ispat yükü altında olacaktır. Zararın ispatı konusunda güçlük yaşanacak olursa Türk Borçlar Kanununun 50. maddesinin ikinci fıkrası devreye girecektir; ama olayların çoğunda zarar gören, asıl nedensellik bağının varlığını ispatlamakta güçlük çekecektir. Bu konuda, genel olarak kabul edildiği üzere, tâbi nedensellik bağının varlığını ispat etmek, zarar görene düşecektir, bunun uygunluğunu tespit edecek olan ise hâkimdir⁵⁷.

Genteknolojik çalışmaların karmaşıklığı ve zararın belki de yıllar sonra ortaya çıkacak (gelişen zarar) ve/veya yıllar sonra anlaşılacak gelişim

⁵⁷ Tandoğan, s. 78; Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop, s. 778 vd.; Oğuzman/Öz, s. 78; Antalya, s. 519.

zararlarından olması, nedenselliği ispatlamak bakımından zarar göreni çok zorlayacaktır⁵⁸. Bu yüzden İsviçre Gen Tekniği Yasası, nedensellik bağının ispatı bakımından zarar görenin durumunu kolaylaştırmayı amaçlayan bir hüküm içermektedir. Buna göre, nedensellik bağının varlığını ispat etmek yükü tazminat talep edene düşse de, bu ispat kesin olarak sağlanamaz veya ispat yükü altında olan kişiden bunu yapması beklenemez ise, mahkeme ağırlıklı olasılıkla yetinebilir. Mahkeme vakıyı re'sen de tespit ettirebilir (İsviçre Gen Tekniği Yasası § 33). İlgili düzenleme, İsviçre doktrininde, gerek yasaların gerekse içtihatların ispat hukuka alanında zaten yıllardır benimsediği çözümü tekrar ediyor olması nedeniyle yetersiz bulunmuştur⁵⁹. Sorumlu kişinin özgür iradesiyle gen teknolojisine dayalı faaliyetlere girişmiş olmasına rağmen, zarar görenin tehlikeyi isteyerek göze almadığı düşünüldüğünde, ispat yükünün yer değiştirmesinin daha isabetli olacağı ileri sürülmüştür⁶⁰.

Alman Gen Tekniği Yasasının 34. paragrafındaysa, nedenselliğin varlığı karinesi öngörülmüştür. Buna göre, genetiği değiştirilmiş organizmadan zarar doğmuş ise, zararın organizmanın genteknolojik çalışmalara dayanan özelliklerinden kaynaklandığı varsayılır. Zararın, ilgili organizmanın başka özelliklerine dayanması ihtimali yüksekse bu karine etkili olmaz. Yine bir karine öngören Avusturya Gen Tekniği Yasasının 79d paragrafı şöyledir: “Paragraf 79a’daki⁶¹ bir faaliyetin konusu olan genetiği değiştirilmiş bir organizma, somut olayın özelliklerine göre, zarar doğur-

⁵⁸ “Neden ile sonucu arasındaki zaman aralığı arttıkça nedensellik bağının ispatı güçleşecektir”, **Fuhlrott**, Volker, HAVE-Haftung und Versicherung, 2004, s. 20.

⁵⁹ **Hediger**, s. 232; **Fuhlrot**, s. 20.

⁶⁰ **Hediger**, s. 232.

⁶¹ Avusturya Gen Tekniği Yasasının 79 a paragrafı ise şöyledir: “(1) Genetiği değiştirilmiş organizmalarla çalışmalar veya bunların serbest bırakılması sırasında, organizmanın genteknolojik değişiklikten kaynaklanan özelliğinin bir sonucu olarak bir kişi ölür, yaralanır veya sağlığı bozulursa ya da bir eşya hasara uğrarsa işleyen zararı gidermek zorundadır. İşleyen, , ürün piyasaya henüz izne uygun olmayan bir şekilde çıkarılmışsa, serbest bırakma veya piyasaya sürme için izin verilmiş olsa bile, çalışmalardan ve serbest bırakmadan sorumludur. (2) İşletenin sorumluluğu, genetiği değiştirilmiş organizmanın genteknolojik değişikliğe dayanan özelliğinin onun başka bir tehlikeli özelliği ile bağlantılı olarak yol açtığı zararlar bakımından da mevcuttur.”

maya elverişliyse, zarara bu organizmanın genetik teknolojik değişimle elde edilen özelliklerinin yol açtığı kabul edilir. Eğer işleten tarafından bu özelliklerin zarara yol açmadığı veya 79a paragrafının ikinci fıkrası anlamında birlikte etkili olmadığı büyük olasılıkla ortaya konabilirse, bu karine çürütülmüş olur.”

Hukukumuz bakımından Alman Hukukundaki düzenlemeyi örnek gösteren **Antalya**, özellikle tehlike sorumluluğu için olmak üzere kusursuz sorumluluk hallerinde, ispat yüküne yer değiştirilmesini önermektedir. Yazara göre, sorumluluğu doğuran olayla zarar arasındaki nedensellik bağının varlığına ilişkin adi bir karine kabul edilmeli ve sorumlu kişiye dava konusu zararın sorumluluğu doğuran olayın sonucunda doğmadığını ispatlayarak bu karineyi çürütme olanağı verilmelidir⁶².

Nedensellik bağının tespiti, son planda bilirkişi raporlarına ve uzman kişilerin mütalaalarına dayandırılacaktır⁶³. Biyogüvenlik Kurulunun kararına uygun olarak elde edilen GDO'larla ilgili zaten elde birtakım belge ve bilgiler de mevcut olacaktır. Bu yüzden ispat yükünün zarar görende veya sorumlularda olması, kanaatimizce, fazlaca bir şey değiştirmeyecektir.

2. Zamanaşımı

Alman ve Avusturya Gen Tekniği Yasalarında, ilgili ülkelerin Medeni Kanunlarındaki haksız fiil zamanaşımına ilişkin kurallara gönderme yapılırken, İsviçre Gen Tekniği Yasası, İsviçre Borçlar Kanununda kabul edilen haksız fiil zamanaşımı süresinden daha uzun süreleri benimsemiştir. İsviçre Gen Tekniği Yasasının zamanaşımı başlıklı 32. maddesinin ilk fıkrası şu şekildedir: “Tazminat talepleri, zarar gören kişinin zararı ve sorumluyu öğrenmesinden itibaren üç yıl, zarar doğuran olayın işletme veya tesiste ortaya çıkmasından veya son bulmasından itibaren ya da genetiği değiştirilmiş organizmaların piyasaya sürülmesinden itibaren otuz yıl sonra zamanaşımına uğrar.” Genetiği değiştirilmiş organizmalara karşı toplumda hüküm süren korku ve özellikle de zararın uzun yıllar sonra ortaya çıkabilecek veya ancak anlaşılabilir olması, İsviçre’de geçerli olan bir ve on

⁶² **Antalya**, 519.

⁶³ Aynı yönde bkz. **Antalya**, s. 519.

yıllık haksız fiil zamanaşımı sürelerinin üç katı uzunluğunda sürelerin öngörülmesinde etkili olmuştur⁶⁴.

Biyogüvenlik Kanununun 14. maddesinin yedinci fıkrası ise şu şekildedir: “GDO ve ürünlerinin neden olduğu zararların tazmin edilmesini talep hakkı, zarar görenin, zarardan veya zarar vereni öğrenmesinden itibaren iki yıl ve her halükârda zararı doğuran olayın meydana gelmesinden itibaren yirmi yıl sonra düşer.”

Hükümde kanun koyucunun zamanaşımı süresi yerine hak düşürücü süreden söz ettiğini görüyoruz, oysa sorumluluk hukuku alanında hak düşürücü süreler söz konusu olmaz. Zarar gören tazminat alacaklısıdır ve alacak hakları, hak düşümü süresine değil, zamanaşımına konu olurlar. Böylece hem sürenin durması veya kesilmesi sebepleri zarar görenin yararına olarak bu sürenin kolaylıkla dolmasını engeller, hem de zamanaşımı sürelerinin hâkim tarafından re’sen göz önüne alınması söz konusu olmaz. Ayrıca zamanaşımı süresi dolsa da alacak hakkı baki kalır, oysa hak düşümü süresinin dolması hakkın tamamen ortadan kalkması sonucunu doğurur. Bu itibarla bu hükümdeki sürenin, zarar göreni daha iyi korumak şeklindeki amaca uygun yorumla, zamanaşımı süresi olarak uygulanması gerektiği ileri sürülmüştür⁶⁵.

Tüketicinin Korunması Hakkında Kanununun 4. maddesinin dördüncü fıkrası ile Ayıplı Malın Neden Olduğu Zararlardan Sorumluluk Hakkındaki Yönetmeliğin 10. maddesinde de hak düşürücü süre veya o anlama gelecek ifadeler kullanılmaktadır⁶⁶. Buna rağmen bu düzenlemeleri zamanaşımı süresi olarak değerlendiren yazarlar vardır⁶⁷. Her iki düzenlemeye de ışık

⁶⁴ **Fuhlrott**, s. 20.

⁶⁵ **Oğuzman/Öz**, s. 234; **Antalya**’da, konuyu “zamanaşımı” başlığı altında incelemiştir (**Antalya**, 703).

⁶⁶ Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunun ilgili hükmü şöyledir: “...Ayıplı malın neden olduğu her türlü zararlardan dolayı yapılacak talepler ise üç yıllık zamanaşımına tabidir. Bu talepler zarara sebep olan malın piyasaya sürüldüğü günden başlayarak on yıl sonra ortadan kalkar”. Ayıplı Malın Neden Olduğu Zararlardan Sorumluluk Hakkındaki Yönetmeliğin “Hakdüşümü” başlıklı 10. maddesi ise şöyledir: “Ayıplı malın neden olduğu her türlü zararlara karşı tazminat talepleri, zarara sebep olan malın piyasaya sürüldüğü günden başlayarak on yıl içinde yapılabilir.”

⁶⁷ **Zevkliler/Aydoğdu**, s. 148.

tutan 85/374 sayılı Avrupa Birliği Direktifini değerlendiren **Havutçu** ise, bu hükümlerle, ürünün piyasaya sürülmesinden itibaren on yıl geçince artık üreticinin sorumluluğunun ortadan kalkmasının amaçlandığına ve burada menfaatler dengesi açısından korunanın tüketici değil üretici olduğuna dikkat çeker. Bu yüzden, Yazara göre, bu süre gerçekten de hak düşürücü süredir⁶⁸. Genetiği değiştirilmiş organizmalardan doğan sorumluluk bakımından zarar görenin de çoğu zaman tüketici sıfatını taşıdığı, sorumlunun da üretici olduğu düşünülecek olursa, kanun koyucunun Biyogüvenlik Kanunu bakımından hak düşümü süresini özellikle tercih etmiş olduğunu ileri sürmek de mümkün olabilir.

Bir diğer bakış açısıyla da, Biyogüvenlik Kanununun "...zararların tazmin edilmesini talep hakkı... düşer" ifadesiyle alacak hakkının değil, alacak hakkının sağladığı talep yetkisinin sona ermesinden bahsettiği, bunun da özünde alacak hakkını değil sadece sorumluluğu sonlandıran zamanaşımından başka bir şey olmadığını da söyleyebiliriz. Bunun çok dolambaçlı bir ifade olduğundaysa şüphe yoktur.

Kanaatimizce, GDO ile ilgili faaliyet yürütenlerin de sorumluluklarının -tazminat ödeme borçlarının değil-, sorumluluğu doğuran olaydan belli bir süre sonra sona ermesi makul bir ihtiyaçtır; ama bu ihtiyaç zamanaşımı süresi öngörülerek de pekâlâ giderilebilir. Zira sorumluluğu zamanaşımına bağlayarak da sorumluyu korumak mümkündür. İlle de hak düşürücü süre öngörmek gerekmez. Sorumlunun yapması gereken tek şey, zamanaşımı defini ileri sürmektir. Eğer Biyogüvenlik Kanunundaki süreler, hak düşürücü süreler olarak kabul edilirse; hiçbir sebeple durması ve kesilmesi söz konusu olmayacağı için, sorumlular, zarar görenler karşısında abartılı bir şekilde kayırlmış olacaktır. Bu yüzden, Kanunun dolambaçlı bir ifadeyle olsa da zamanaşımını düzenlediği görüşüdeyiz.

Kanun koyucu iki ve yirmi yıllık olmak üzere iki ayrı süre öngörmüştür. Bu süreler aslında Türk Borçlar Kanununun tasarı halinde olduğu dönemde haksız fiil zamanaşımı için benimsenmiş olan sürelerle paraleldir. Ne var ki, tasarı değiştirilerek kabul edilmiştir. Bu yönüyle, Biyogüvenlik Kanununun ilgili hükmü, Türk Borçlar Kanununda iki ve on yıl olarak kabul

⁶⁸ **Havutçu**, s. 135.

edilen haksız fiil zamanaşımından ayrılmaktadır. Uzunluk bakımından on yerine yirmi yılın benimsenmiş olması çoğu zaman gelişim zararları ve de zamanla gelişen zararlar söz konusu olacağı için isabetlidir⁶⁹.

SONUÇ

Uluslararası alanda üstlendiğimiz yükümlülüklerin de gereği olarak Biyogüvenlik Kanununun hazırlanıp yürürlüğe konulmuş olması sevindiricidir; ama Biyogüvenlik Kanunumuzun hukuki sorumluluk bakımından oldukça isabetsiz ve yetersiz düzenlemeler içerdiğini söyleyebiliriz. İsviçre, Almanya ve Avusturya'daki emsallerine kıyasla çok daha dar kapsamlı olan sorumluluk hükümlerinin tek bir maddede ele alınması isabetli değildir. Kanun koyucunun, “zararsız sorumluluk” gibi bir kavram getirmesi, sorumluluğu zamanaşımına değil de hak düşürücü süreye bağlar görünmesi doğru olmamıştır. Bir tehlike sorumluluğu ile meşgul olduğuna göre, nedensellik bağımlı kesen sebepler konusunda genel hükümlerden farklı çözümler üretilmesi daha uygun olurdu. Ortaya çıkabilecek zararın giderilmesini güvence altına alabilecek zorunlu sorumluluk sigortası, GDO fonu veya Devletin sorumluluğu gibi mekanizmaların öngörülmemiş olması da ciddi bir eksikliklerdir.

⁶⁹ Oğuzman/Öz, s. 234.

Kaynakça

- Antalya**, O. Gökhan, Borçlar Hukuku Genel Hükümler Cilt I, İstanbul 2012.
- Brandt**, Christina/**Gröne**, Anne/**Schölermann**, Sönke, “Genmanipulation von Nahrungsmitteln”, <http://www.igswedel.de/Comenius/Arbeit1/gendeutsch.htm>, 23.08.2010.
- Çetiner**, Selim, “Biyogüvenlik nedir, ne değildir?”, TarlaSera, Şubat 2011, s. 88-91.
- Eren**, Fikret, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, İstanbul 2010.
- Ertaş**, Şeref, Çevre Hukuku ve Hayvan Hakları Hukuku, İzmir 2012.
- Fuhlrott** Volker, HAVE-Haftung und Versicherung, 2004, s. 13-25.
- Hatemi/Gökyayla**, Borçlar Hukuku Genel Bölüm, İstanbul 2011.
- Havutçu**, Ayşe, Türk Hukukunda Örtülü Bir Boşluk: Üreticinin Sorumluluğu, İzmir 2005.
- Hediger**, Christian, “Gentechnikschaden: Hilft das Gentechnikgesetz dem Geschädigten?”, HAVE-Haftung und Versicherung, 2009, s. 229-237.
- Kılıçoğlu**, Ahmet M., Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Ankara 2011.
- Marti**, Ursula, Das Vorsorgeprinzip im Umweltrecht-Am Beispiel der internationalen, europäischen und schweizerischen Rechtsordnung, 2011, s. 227-239 .
- Nomer**, Haluk N., Haksız Fiil Sorumluluğunda Maddî Tazminatın Belirlenmesi, İstanbul 1996.
- Oefeli**, René, “Umgang mit Emerging Risks aus der Sicht des Haftpflichtversicherers”, HAVE-Haftung und Versicherung, s. 362-377.
- Oğuzman**, M. Kemal/**Öz**, M. Turgut, Borçlar Hukuku Genel Hükümler Cilt 2, İstanbul 2012.
- Tandoğan**, Türk Mes’uliyet Hukuku, İstanbul 2010.
- Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop**, Tekinay Borçlar Hukuku Genel Hükümler, İstanbul 1988.

Tiftik, Mustafa, Akit Dışı Sorumlulukta Maddi Tazminatın Kapsamı, Ankara 1994, (Tazminat).

Tiftik, Mustafa, Tehlike Sorumluluğunun Ayırıcı Özellikleri ve Türk Hukukunda Tehlike Sorumluluklarının Genel Kural ile Düzenlenmesi Sorunu, Erzurum 1997, (Tehlike).

Zevkliler, Aydın/**Aydoğdu**, Murat, Tüketicinin Korunması Hukuku, Ankara 2004.

